

OLGA ŠOJAT

PRILOG BIOGRAFIJI
LJUDEVITA VUKOTINOVIĆA
1813-1893

Uvijek bijaše laglje ono što drugi učiniše koriti nego samomu stvoriti.

Ljudevit Vukotinić

U užoj su Hrvatskoj već i prije ilirskog pokreta kajkavski književnici razmjerno često u predgovorima svojim djelima isticali svoju nacionalnu pripadnost i ljubav prema vlastitom jeziku, ali — ti su se glasovi javljali pojedinačno; a grupa ljudi koja je tridesetih godina u Hrvatskoj počela provoditi svoje ideje, nastupila je organizirano, sa smišljenim planom, pokrenuta zanosom, mladenačkom odvažnošću i željom da zajedničkim naporom pripomogne napretku svoje domovine i svoga naroda.

U času kad je ta grupa započela rad, i u Hrvatskoj su prilike bile već donekle zrele za one ideje koje su u drugoj polovini 18. i na početku 19. stoljeća prohujale kroz veći dio evropskih zemalja, ideje koje su bile sadržaj i bit romantizma; ali svoje opravdanje zadržale su i ideje nacionalizma.

Kao najpreči, pred ilircima je stajao zadatak da probude zanimanje za puk i za narodni pokret u plemića i u građana i da kulturno izdignu široke narodne slojeve. Ljudi koji su se prihvatili toga posla bili su većim dijelom seljački i građanski sinovi, a među njima nalazila se i nekolicina pripadnika višega ili nižeg plemstva (npr. Janko grof Drašković, Ljudevit pl. Vukotinić, Ivan pl. Kukuljević Sakcinski). Po oduševljenju za narodnu stvar koje je ilirce zahvatilo poslije 1832. godine a koje ih više nije napustilo, osobito se ističu Vukotinić i Kukuljević; iako ta dvojica u zrelijim svojim godinama na području beletristike rade manje, njihove su namjere i konačni cilj od početka rada do kraja života ostali isti.

U to vrijeme nije bilo ničega što bi ilircima olakšalo rad na književnosti. Knjižarske su prilike bile loše, istaknutih književnih prethodnika u ovim je krajevima bilo malo, a do književnih djela hrvatskih pisaca

Dalmacije i Dubrovnika teško su dolazili. U prvi su čas svoj rad na književnosti nadovezali na kajkavsku književnost prije ilirizma, ali za kratko su vrijeme stari pravopis zamijenili novim, a umjesto kajkavskoga uveli su kao književni jezik štokavsko narječje. Iako je njihov plan bio mnogo širi, prve svoje napore posvetili su književnosti, jer su je držali najboljim sredstvom da postignu prvenstveni cilj: da hrvatski jezik na vlastitom području što prije zauzme mjesto koje mu pripada. Začeci tih reformara već su duže vrijeme tinjali među kulturnim radnicima uže Hrvatske, ali bez odvažnosti i oduševljenja razmjerno malenog broja iliraca, a osobito bez goleme njihove marljivosti, ne bi bilo došlo do tako nagla preokreta.

S nacionalnog stajališta to je doba u Hrvatskoj bilo sasvim nezdravo, jer je u hrvatskim plemićkim i građanskim domovima neograničeno vladao njemački jezik. Austrija je, naime, Hrvatskoj bila kulturno i politički najjači susjed, pa se može razumjeti da su se Hrvati u mnogo čemu u nju ugledali, a s ugledanjem poprimili su i njemački jezik; sve to nije bilo slučajno, nego se podudaralo s namjerama i nastojanjima bečkoga dvora. Prodiranje njemačkog jezika bilo je olakšano i time što hrvatski književni jezik još nije bio utvrđen, pa je svaka pokrajina pisala na svom narječju i svojim pravopisom. Dok je njemački jezik prevladavao u gradovima, u selo on nije prodro te je ono prije i poslije pokreta bilo hrvatsko. Ali, po mišljenju iliraca, trebalo je da se to selo pokrene, prije svega kulturno i gospodarski. Prema tome, morale su se i u gradu i na selu provesti temeljite reforme.

Još na veću ustrajnost u radu ilirce je poticalo nacionalno buđenje Mađžara i njihov pokušaj da što više prošire granice svoga jezika. U taj je plan išlo i nasrtanje na hrvatska državna prava i nastojanje da se mađžarski jezik u Hrvatskoj uvede kao službeni. Za kasniji razvitak ilirstva u tom je pravcu osobito značajan Požunski sabor održan 1832–1836. Mladi ljudi koji su hrvatskim saborskim poslanicima bili dodijeljeni kao jurati, na tom su Saboru imali priliku vidjeti tešku borbu koju su na zasjedanjima hrvatski poslanici vodili protiv pokušaja mađžarizacije hrvatskih krajeva. Ta je borba mladim juratima bila putokaz i pouka za kasniji politički rad. Tu su došli do spoznaje da otpor mora biti to jači što je jači napadaj; a da do otpora dođe, trebalo je zatalasati široke narodne slojeve.

Znajući da idu u susret još većim mađžarskim zahtjevima, ilirci su zbili svoje redove i odlučili da se u književnosti odreknu pače i hrvatskoga imena i da prihvate ilirsko, sve u nadi da će se tako lakše odu-prijeti; oni su to učinili »s požrtvovanjem i s nekim zatajanjem samoga sebe – jedino opće sloge radi«, a imajući »viši i daljnji cilj pred očima«.¹

Način kako da ostvare svoju zamisao, naime kako da ponajprije udare temelje novoj hrvatskoj književnosti, ilirci su naučili prateći prošle

¹ V. Mirko Bogović: *Kratak pregled naše književnosti. Od g. 1835. do najnovije doba.* Kolo, Zagreb, IX, 1853, str. 50, bilješka.

dogadaje u onim zemljama kroz koje je val romantizma već bio prošao i gdje su narodi već bili proživjeli uglavnom ono isto što se kod nas tek spremalo.

Prateći zbivanje u njemačkom kulturnom i književnom životu, ilirci se bacaju na golem posao koji ih očekuje. U to su vrijeme upoznali nove, kod nas dotad nepoznate literarne vrste koje su k nama prodrle ili iz Francuske, posredovanjem Njemačke, na primjer političku liriku, ili iz Engleske, a opet preko Njemačke, na primjer povijesni roman. Kao i njemački romantičari, i oni počinju pisati pjesme kojima je temelj istinski osjećaj, i oni se zanose prošlošću te u svojim djelima iznose junačke pothvate svojih predaka i događaje iz povijesti svoga naroda; procuavaju djela starih hrvatskih pisaca iz Dalmacije i Dubrovnika, ona koja su im pristupačna, crpeći iz njih mnoge poticaje za vlastiti književni rad; skupljaju narodno blago, osjećaju čeznju za prirodom, putuju po domaćim krajevima i po stranom svijetu; a pored svega toga prevode i štampaju tuđe književne proizvode.

Ali to nije bio sav njihov posao; najprije su morali udariti temelje koji su u drugih naroda već postojali: počeli su izdavati novine s književnim prilogom, književni i gospodarski časopis, almanah, osnovali su književno i gospodarsko društvo, čitaonice, muzej; a pokrenuli su i pojedina područja nauke. Uza sve to, ilirci su njegovali gotovo sve literarne vrste tako marljivo kao da se ne moraju brinuti ni o čemu drugome nego o književnosti.

Tražeci nadahnuća – ali samo nadahnuća! – za vlastiti rad na književnosti, ilirci su najčešće posezali za plodovima njemačke književnosti, ali su sa zanimanjem upirali pogled i u one slavenske zemlje kamo su ideje o nacionalnom preporodu, narodnom jeziku, obnovi literature itd. prodrle prije nego k nama. Iako su poticaje za književni rad u velikoj mjeri dobivali izvana, oni su uvijek znali ostati samostalni, sačuvati našu narodnu osobitost i u svojim djelima dati ono što je tipično naše; a to je važna značajka njihova rada.

Kad na sva ta nastojanja i borbe gledamo iz udaljenosti veće od jednog stoljeća, vidimo da u književnim djelima iliraca ne smijemo tražiti samo umjetničku vrijednost nego moramo promotriti i one rezultate njihova djelovanja koji znače golem prinos za općenito stanje današnje naše kulture.

* * *

Samo onaj koj bez dikoželje, bez svojljublja za domovinu radi, krunu zaslužuje građanskih kreposti. Koj prije smrti želi neumrlost stići, on je živući jurve umro.

Ljudevit Vukotinić

Današnji naraštaj, koji živi u vrijeme kad se naš narod kulturno, literarno i ekonomski već uvelike izgradio, kad je mnoge narode u tom

pravcu sustigao a mnoge i prestigao, stao je zaboravljati da je Ljudevit Vukotinić bio jedan od najagilnijih i najistaknutijih u krugu onih koji su izgrađivali temelje tom razvitku.

Vukotinićeva biografija usko je povezana jednako s literarnim napretkom njegova vremena kao i s kulturnim, političkim i ekonomskim zbivanjima u Hrvatskoj toga doba. Prilog svojoj biografiji Vukotinić je i sam dao štampanim člancima *Uspomena na godine 1833–1835*,² zatim *Iz ilirske dobe. Nekolike uspomene na Stanka Vraza*,³ pa *Uspomenu iz g. 1848*,⁴ a i svojim rukopisima *Uspomene požunske na god. 1833*, i *Madžaronstvo u Hrvatskoj*; u njima iznosi svoja sjećanja na neka važna razdoblja narodnoga života u Hrvatskoj kad je i sam bio veoma aktivan, a uz to prikazuje pojedine ličnosti iz vremena ilirizma (npr. ličnost Vrazovu, a donekle i Gajevu). Opis vlastita života Vukotinić je ukratko iznio u *Vjekopisu* i u *Kratkim criticama iz moga života*; jedno i drugo ostalo je u rukopisu.⁵ Iako su ta dva dokumenta važan – ali ne uvijek i pouzdan – vodič pri sastavljanju Vukotinićeve biografije, iz njih samih ne može se steći potpun dojam o njegovu udjelu u općem napretku uže Hrvatske. Tačnija slika dobiva se tek na osnovu njegove cjelokupne, naročito po ličnim dokumentima obilne ostavštine.⁶ Pored toga, postoji i nekoliko prikaza njegova života i rada koji su nastajali vrlo rano u vrijeme njegove aktivnosti, vjerojatno uz njegovu suradnju; a za neke biografije i osvrte na njegov rad koji su nastali poslije njegove smrti, pojedini su se autori služili i građom iz spomenute ostavštine.⁷

² Narodne novine, Zagreb, LI, br. 3, 5. siječnja 1885, str. 2–3. Preštampano u: Dr Slavko Ježić: *Ilirska antologija. Književni dokumenti hrvatskog preporoda*, Zagreb, 1934, str. 159–164; Slavko Ježić: *Hrvatski preporod u prvoj polovini XIX stoljeća. Povijesni pregled i dokumenti*, Zagreb, 1944, str. 286–297.

³ Hrvatski svjetozor, Zagreb, II, br. 38, 17. ožujka 1878, str. 297–299.

⁴ Vijenac, Zagreb, XIII, 1881, br. 10–18, 20–23.

⁵ Sva tri spomenuta rukopisa čuvaju se u Vukotinićevoj ostavštini u Arhivu Jugoslavenske akademije; sign. XV–17.

⁶ Jedan dio Vukotinićeve literarne ostavštine čuva se, zajedno s ličnim dokumentima i nekim prirodoslovnim raspravama, u Arhivu Jugoslavenske akademije, a drugi dio u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci.

⁷ Još godine 1946. kad sam završila svoju doktorsku radnju *Ljudevit Vukotinić kao književnik*, njegov sam život tu obradila na osnovi biografskih činjenica koje su u literaturi o njemu već bile iznesene, a i na osnovi vlastita istraživanja. Za ovu sam radnju tu njegovu biografiju dopunila kronološkim slijedom njegovih važnijih djela, uglavnom literarnih, i novim podacima koje sam u međuvremenu utvrdila, osobito na osnovi rukopisnog materijala. Vukotinić je desetke godina svojim radom bio povezan s previranjima u Hrvatskoj, i to na sasvim različitim područjima, pa je njegovo djelovanje neiscrpno vrlo proučavanja, ali traži zahvat istraživača raznih struka. Zato se u ovoj radnji, koja nosi karakteristiku šire biografije, ne može tražiti a ni naći odgovor na neke dosad neriješene probleme drugačijega karaktera koji su bilo kako povezani s Vukotinićem. – Budući da ovdje prilažem *Literaturu o Ljudevitu Vukotiniću*, u samoj radnji ne upozoravam na pojedine autore koji su o njemu pisali. Ipak, posebno želim istaći rad Dragutina Hirca *K stotoj obljetnici Ljudevita Vukotinića* (Narodne novine, Zagreb, LXXIX, 1913, br. 10–12) koji obiluje detaljnim genealoškim i rodbinskim podacima. Vukotinić je Hircu bio očinski sklon, volio je

Vukotinovićevi predi potječu iz Mađarske.⁸ Bili su posjednici. Plemički list i grbovnicu primili su od cara Leopolda I (Beč, 2. travnja 1690).⁹ Jedna se grana obitelji odselila, pa djed Vukotinovićev Josip Farkaš živi u Požegi kao sudac. Tu se oženio Anom pl. Ambrozović, a iz tog braka rodio se sin Imbro (13. studenoga 1783), otac Ljudevitov, koji je kasnije bio prisjednik požeškoga sudbenoga stola, a zatim posjednik u Lovrećini kraj Vrbovca, u križevačkoj županiji. Oženio se Amalijom pl. Petrović, kćerkom Josipa Petrovića, septemvira u Budimpešti.

Njihov sin Ljudevit Mirko Farkaš, po kasnije primljenom prezimenu Vukotinović, rodio se 13. siječnja 1813.¹⁰ u Zagrebu, u Mletačkoj ulici 10, gdje su njegovi roditelji unajmili stan i tu provodili zimske mjesece.

Ljudevit je imao dva brata, Aleksandra i Šišmana, i dvije sestre, Julijanu, kasnije udanu za septemvira Dragutina Koritića, i Matildu, kasnije udanu za praliječnika dra Aleksu Praunspurgera.

Prve škole i nižu gimnaziju Vukotinović je polazio u Zagrebu. Gimnazijsko je školovanje nastavio i završio kod pijarista u Velikoj Kaniži (Nagykanizsa), a zatim je prešao u Szombathely na filozofiju (današnji sedmi i osmi razred gimnazije) gdje ga je otac povjerio prof. Bitnicu.¹¹

Godine 1830/31. upisao se na zagrebačku Akademiju kao slušač prava.¹² Već je tada pokazivao sklonost za kazalište; preveo je s njemačkoga dvije Kotzebueove drame: *Die Kreuzfahrer*, pod naslovom *Križari*, i *Der Taubstumme*, pod naslovom *Gluhonemi*.¹³ A da se u to vrijeme

njegovo društvo i uzgajao ga za botaničara, te se s njim i dopisivao, od 1873 do 1892. godine. Može se, dakle, pretpostaviti da je jedan dio tih podataka Hirc doznao od Vukotinovića sama; drugi je dio dobio od Vukotinovićeve rodbine, kako to sam u toj radnji ističe.

⁸ Podatke o Vukotinovićevim genealoškim i rodbinskim odnosima prenosim, u skraćenom obliku, iz naprijed citirane radnje Dragutina Hirca, a biografake činjenice crpila sam jednako iz te radnje kao i iz svih prije i poslije nje pisanih radova o Vukotinoviću koji su mi poznati.

⁹ Vidi: Dr Ivan v. Bojničić, *Der Adel von Kroatien und Slavonien*, Nürnberg, 1899, str. 46, tabla 34.

¹⁰ Ljudevit je kršten naredni dan po rođenju. U matici krštenih župe sv. Marka u Zagrebu, pod datumom 14. siječnja 1813, nalazi se ovaj zapis: »Baptisatus est Ludovicus Emericus Josephus, filius legit. Spectabilis Dñi Emerici Farkas & consortis Amaliae Petrovich, L. L.: Illustrissimo Domino Bartholomaeo Patachich, Camerario Regio, & Magnifica Dña vidua Francisca Novoszel natā Verhovacz, per Mathiam Megyeri, Titt. Canonicum Chasmensem«. – Franciska Novosel bila je sestra biskupa Maksimilijana Vrhovca, a žena tiskara Antuna Novosela. – Gornji je zapis prenio i Hirc u svojoj navedenu radnju.

¹¹ Lajos Bitnic, 1790–1871, mađarski jezikoslovac, jedan od osnivača mađarske akademije nauka i jedan od prvih njezinih članova.

¹² Iz matrikula *Auditorum Iuris et Philosophiae in Academia Regia Zagradiensi* za godinu 1830/31. izvadila sam ove podatke: »Farkas Ludovicus, annorum 19, rño cath.; Croata natus Zagrabiae in cottu eiusd. nom.; pater Emeric, Dominus terr. in Lovrećina, cottu Crisiensi«. – U jeseni 1830. godine, kad se vjerojatno upisao, Vukotinović još nije imao ni punih osamnaest godina, a nikako devetnaest.

¹³ To se doznaje iz pisma Dragutina Rakovca Ljudevitu Gaju, od 20. veljače (sčćna) 1831. (vidi: Velimir Deželjić, *Pisma pisana dru Ljudevitu Gaju*, Građa za povijest književnosti hrvatske, Zagreb, 1909, VI, str. 168).

okušao i kao autor, režiser i glumac, svjedoči Hircov prijepis rukopisne kazališne cedulje¹⁴ koja je u njegovo vrijeme još postojala a kasnije je propala.¹⁵ Tom se ceduljom objavljuje da će se 11. rujna 1831. davati *Das Duell*, vesela igra u dva čina od Louisa Farkaša; iz objave se vidi da su glumile Ljudevitove sestre i braća, a kao direktor potpisan je Ludwig Farkas.

Pravo je nastavio u Požunu gdje je postao jurat i zaprisegnut je kao adlatius baruna Ljudevita Bedekovića. Poslije jednogodišnje prakse vratio se u Zagreb te je tu uvršten među jurate Banskog stola.

Godine 1832, 27. lipnja, Cenzorskom je uredu predao za štampu dva kazališna komada: *Oštarija pri cesti* i *Jela, horvatsko dete*; danas nije poznato da su te drame doista bile i tiskane. Ali iste godine štampao je u Zagrebu, na kajkavskom narječju, »igrokaz vu četireh speljavanih« pod naslovom *Golub*.

U to je vrijeme uveden u kuću grofa Janka Draškovića koji ga je veoma ljubazno primio, jednako kao i druge neke mlade ljude, i ostao mu do svoje smrti zaštitnikom i prijateljem; sam Vukotinović gledao je – tada i kasnije – u Draškoviću svoga učitelja i vođu. Kad je Drašković izabran za hrvatskog zastupnika u Požunskom saboru (koji je započeo 1832), za svog adlatusa odredio je devetnaestogodišnjeg Vukotinovića i poveo ga sa sobom. Nakon godine dana naporna rada Vukotinović je od Draškovića dobio dopust od šest sedmica, pa je u rujnu 1832, sa prijateljem Šandorom Šuljokom, pošao pješice preko Beča i Linza u Salzburg i njegovu okolicu. Zatim se opet vratio na posao u Požun.

U svom rukopisu *Uspomene požunske na god. 1833.* ističe da je u to vrijeme u Požunu na njega u znatnoj mjeri utjecao prof. Dankovsky¹⁶ koji je u njemu budio još jaču ljubav prema vlastitom jeziku i narodu.

¹⁴ Taj prijepis glasi:

Mit hoher Bewilligung wird heute den 11. September 1831. gegeben

DAS DUELL

Ein Lustspiel in zwei Aufzügen von Louis Farkaš

PERSONEN

1. Gräfin von Lindenthal	Matilde
2. Eugenie	Julie
3. Rudolf, Rittmeister	Louis
4. Albert Baron Braunstern, Hauptmann bei Marine	Aleksander
5. Karl, des Rittmeisters Bediente	Sigismund

Die Handlung geht auf dem Landgute der Gräfin vor.

Der Anfang ist um 8 Uhr.

Ludwig Farkas, Director

¹⁵ U Hircovo je vrijeme tu kazališnu cedulju čuvao, »u okviru, kao suho zlato«, Vukotinovićev nećak Gustav pl. Koritić Mrazovečki, odsječni savjetnik u pravosuđnom odsjeku Zemaljske vlade, kod kojega se tada nalazila i slika Vukotinovićeve majke.

¹⁶ Rehoř Dankovský, rođen u Telču, Moravska, 1784. godine, umro je u Požunu 1857; bio je profesor i jezikoslovac; bavio se slavenskim jezicima, mađarskim i grčkim jezikom, a osobito odnosom slavenskih jezika prema grčkom; proučavao je i slavenske, germanske i romanske tudice u mađarskom jeziku (Frant. Lad. Rieger: Slovník naučný, Díl druhý, Prag, 1862, Oddělení druhé, str. 49).

Godine 1833, 14. novembra, šalje iz Požuna pismo Teodoru Pavloviću, uredniku »Serbskog letopisa«, kojega lično nije poznavao; kao »znamenje poštovanja« pismu prilaže »Turobnu igru«, a ispričava se što mu ne može poslati i dramu *Golub* koje ni jedan primjerak nema sa sobom u Požunu.

U Rukopisnom odeljenju Matice srpske danas ne postoji rukopis »Turobne igre«, jednako kao ni spomenuto pismo.¹⁷ Malo je vjerovatno da je »Turobna igra« neki nepoznati i neštampani rukopis Vukotinovićeve; može se gotovo sa sigurnošću pretpostaviti da se pod tim naslovom krije drama *Prvi i zadnji kip* koja je štampana iste godine kad je pisano i pismo Teodoru Pavloviću (Požun, 1833), a njezin je dramski karakter ispod naslova označen upravo riječima »Turobna igra«. Spomenuto pismo značajno je i zbog toga što u njemu Vukotinić kao da obrazlaže zašto se bavi književnošću: »Pisati i jezika našeg diku izvisiti, poleg slabe moći moje, doklam živem prestal ne budem, jer ljubav goruća za svakog koj slavenskoga Naroda sin jest, u srcu mojem klije – najbolje pak sada gde moć tuđa pogibel narodnosti naši donša«. U tom pismu ujedno moli Pavlovića da ga prenumerira na »Serbskij letopis«, pa ističe koliko je potrebno da svaki Hrvat koji želi da se očuva domovina i Slavenstvo, upozna pothvate i napredak Srba u književnosti, jer »sa Srblijinom sjediniti se želja svakog poštenog Horvata jest«. To je pismo Teodor Pavlović objavio u »Serbskom letopisu«,¹⁸ a da bi naglasio svoju sunarodnjost prema Vukotiniću i prema Hrvatima uopće, on ga štampa kajkavski. Kratko nakon toga on u istom časopisu¹⁹ štampa i Vukotinićeve članak *Nešto o knjižestvu horvatskom*, prvi kritički prikaz u vrijeme ilirizma, a iz pera prvog Hrvata koji surađuje u »Serbskom letopisu«.²⁰

U društvu Demetera i Gaja Vukotinić se godine 1834. iz Požuna preko Beča vraća u rodni grad. Još prije odlaska iz Požuna neko je vrijeme boravio u Beču gdje je učio prirodoslovlje i drugovao sa svojim sunarodnjacima koji su tamo studirali (Demeter, Užarević, Budimirović, Aleksa Rakovac, Antun Štauduar, Kurelac).

U Zagrebu je radio kao vježbenik pri Banskom stolu i kod odvjetnika Tadije Ferića. Tu se još čvršće povezao s Gajem i sa grupom mladih ljudi koji su uskoro ostvarili mnoge od onih namjera što su ih svi izvan njegova kruga smatrali za neizvedive. Kad su se Gaj i njegovi suradnici sastajali na dogovore o izdavanju novina i o ostalim važnim nacionalnim problemima, sastancima je prisustvovao i Vukotinić, a prema njegovim sjećanjima, objavljenima u »Hrvatskom svjetozoru«,²¹ najmanje je-

¹⁷ Za tu obavijest zahvaljujem Živojini Boškoviću, upravniku Rukopisnog odeljenja Matice srpske.

¹⁸ X, 1834, I, 36, 153–154

¹⁹ X, 1834, III, 38, 142–146

²⁰ Antun Barac: *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije. Knjiga I. Književnost ilirizma*. Zagreb, 1954, str. 204.

²¹ Vidi već spomenuti Vukotinićeve članak: *Iz ilirske dobe. Nekolike uspomene na Stanka Vraza*, Hrvatski svjetozor, II, br. 38, Zagreb, 17. ožujka 1878, str. 297–299.

dan takav sastanak održan je upravo u njegovu tadašnjem stanu u Kapucinskoj ulici, »u kući za onda Bornemissa-Stolnekovićevoj (sada Lentulajevoj)«; danas ta zgrada nosi oznaku: Markovićeve trg broj 3.²² Prisutni su bili: Antun Vakanović, Nikola Maraković, Ljudevit Gaj, Franjo Kurelac i Ljudevit Vukotinović. Od nekoliko predloženih koncepata proglašava za novine jedan je sastavio i Vukotinović, ali taj nije bio prihvaćen.

Od početka izlazenja »Danice horvatske, slavonske i dalmatinske«, tačnije od drugoga broja prvoga godišta (1835), Vukotinović u njoj marljivo surađuje. Prvi prilog kojim se javlja u spomenutom broju jest patriotska pjesma *Na domovinu*; u sedmom broju istoga godišta objavljuje ljubavnu pjesmu *Rastanak od ljube*, a u osmom baladu *Okičke vrane*. Iako su te tri pjesme pisane kajkavskim narječjem i štampane starim pravopisom, ipak je svaka od njih prvenac u pojedinoj vrsti novije hrvatske književnosti. U dvanaestom broju Vukotinović objavljuje povjesticu *Mato Gerebić*, također na kajkavskom narječju, ali sad novim pravopisom; u trinaestom broju štampana je, također na kajkavskom narječju ali starim pravopisom, pod inicijalima *L. V.*, najstarija ilirska davorija: *Pesma Horvatov vu Glogovi leto 1813*, koja je poznatija po prvom stihu: *Nek se hrusti šaka mala*. Ta pjesma i Gajeva *Još Horvatska nij propala* izdane su 1835. godine i posebno, kao *Glogovkinje horvatske*. Davoriju *Nek se hrusti šaka mala* Vukotinović je napisao pod dojmom mađarskih ekspanzionističkih nastojanja i hrvatskog otpora na spomenutom Požunskom saboru; u hrvatskim je krajevima ta pjesma odmah prihvaćena s oduševljenjem, a u mađarskim krugovima s negodovanjem; jedno i drugo imalo je odjeka ne samo u tadašnjoj štampi obiju strana, nego je čak izazvalo povjerljivo službeno dopisivanje (drugim riječima: pozivanje na odgovornost) između kancelara Adama Reviczkoga i bana Franje Vlašića s jedne strane, a palatina nadvojvode Josipa i bana Vlašića s druge strane.²³

Vukotinović i dalje surađuje u »Danici ilirskoj«; iako ta suradnja kasnije nije više tako obilna kao u početku, značajno je da se produžuje i u one godine kad je on već s Vrazom i Rakovcem izdavao »Kolo«.

Odmah u početku svoga literarnog rada Vukotinović je svoje obiteljsko prezime Farkaš neslužbeno pohrvatio. Svoju prvu pjesmu u »Danici ilirskoj« (1835) potpisao je prezimenom *Farkaš*, drugu *Farkaš Vukotinović*, a treću samo *Vukotinović*. U dosadašnjoj literaturi o njemu spominje se da je on prezime *Farkaš* službeno promijenio u *Vukotinović* godine 1840. odnosno 1841.²⁴ Za te tvrdnje nisam našla potvrdu, ali u

²² Lelja Dobronić: *Stare numeracije kuća u Zagrebu*. Zagreb, 1959. Izdanja Muzeja grada Zagreba, 2, str. 32/33.

²³ Đuro Šurmin: *Početak Gajevih novina*. Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 162, 1905, str. 110–134 (126–131).

²⁴ Vidi u priloženoj *Literaturi* pod godinom 1847.

»Agramer politische Zeitung« za godinu 1847. naišla sam na obavijest da se Ludwig v. Farkas privatno i službeno može služiti prezimenom Vukotiniović.²⁵

U godinu 1835. ide još jedan događaj, odsudan jednako za razvitak Vukotiniovićeve ličnosti kao i njegovih pogleda na književnost. Te ga je naime godine, u jeseni, kako to Vukotiniović iznosi u svom članku u »Hrvatskom svjetozoru«,²⁶ Vraz prvi put posjetio, na imanju Lovrečini, došavši k njemu pješice, a u društvu Dragutina Rakovca. Tu se začela tijesna i trajna prijateljska veza koju je prekinula tek Vrazova smrt (1851). Iz sačuvane, na žalost oskudne korespondencije te dvojice istaknutih iliraca može se uočiti da je to prijateljstvo od samog početka bilo plodonosno za obadviije strane.

Kad je Vukotiniović položio advokatski ispit, veliki župan križevački Ljudevit Bedeković postavio ga je, 1836. godine, za podbilježnika županije križevačke. Vukotiniović se preselio u Križevce i tu je razvio golemu djelatnost, nastojeći da nađe što više pristaša za ideje koje su propagirali on i njegovi drugovi. Veći dio starije križevačke generacije poprijeke je gledao na Vukotiniovićev rad, ali on je tu našao i prijatelja koji su ga pomagali a kad je trebalo i štitali (Nikola Zdenčaj i njegovi sinovi Šandor i Eduardo, osobito Franjo Žigrović, pa kasnije Antun Nemčić). Uskoro je postao jednom od najuglednijih ličnosti Križevaca. Godine 1840. izabran je za velikoga suca u moslavačkom kotaru. Vukotiniović je iz Križevaca delegiran u Zagreb da sudjeluje pri osnutku ilirske čitaonice (1838) i Matice ilirske (1842).

Najplodnije doba Vukotiniovićeva rada na književnosti podudara se s vremenom njegova boravka u Križevcima; u tom je razdoblju objavio nekoliko knjiga i više literarnih priloga. Već 1838. štampa (u Zagrebu) *Pjesme i pripovijetke*, zbirku koja sadržava one njegove stihove što ih je dotad objavio u »Danici ilirskoj«, a pored stihova i dvije historijske novele: *Serdar-paša* i *Bela IV u Hrvatskoj*. Već dvije godine kasnije objavljuje novu knjigu: *Pjesme i pripovijetka* (Zagreb, 1840) gdje se pored pjesama nalazi i novela *Franjo Talovac, ban horvatski*, kojoj je, kako se već iz naslova razabira, sadržaj također uzet iz hrvatske historije. Iste godine prikazuje se u Zagrebu njegov prijevod Ebertove²⁷ drame *Bretislav i Juta*; to je prvi njegov prijevod koji je prikazivan, a kasnije je i štampan u *Izboru igrokaza ilirskog kazališta* (1841), te ujedno prvi korak prema kasnijem razdoblju njegova rada na prevode-

²⁵ Ta obavijest glasi: »Laut Intimat der k. ungarischen Statthalterei vom 13. April, Nr. 15840, haben Se. Majestät zu genehmigen geruht, dass der Oberstuhlrichter des Kreuzter Comitats, Hr. Ludwig v. Farkas, sich des Namens 'Vukotiniović' in allen privat- und dienstlichen Angelegenheiten bedienen kann« (Agramer politische Zeitung, Agram, XXII, br. 55, str. 227). – Kasnije se Vukotiniović službeno potpisuje sa obadva prezimena, stavljajući pri tom *Farkaš* ispred *Vukotiniović*. – Vukotiniovićevo traženje da svoje prezime Farkaš i službeno pohrvati, u očima vlasti sigurno nije značilo preporuku.

²⁶ Vidi spomenuti Vukotiniovićev članak.

²⁷ Karl Egon Ebert, 1801–1882, Prag.

nju za kazalište. Zbirka *Ruže i trnje* iz 1842. godine (Zagreb), koju je autor posvetio Janku Draškoviću »na uspomenu godinah 1833 . . . 1834«, to jest na zajednički boravak u Požunu, nije toliko značajna po »ružama«, po stihovima, koliko po »trnju«, po sadržajno i stilski zanimljivim feljtonima *Zimske misli*.

Iste godine (1842) trojka Vraz-Vukotinović-Rakovac počinje izdavati časopis »Kolo«. Neki prilozi što ih je Vukotinović tu objavio, za ono su doba veoma značajni, a danas nam objašnjavaju s kakvim su pogledima ilirci pristupali pojedinim problemima. Člankom *Još nešto o narodnom balu*,²⁸ koji je izašao pod pseudonimom Lubor Travnicki, pisac kao da je htio izazvati još veću buru nego što se već bila podigla nakon njegova članka *Salon u Zagrebu* koji je štampan u »Danici ilirskoj«.²⁹ Vukotinović, naime, u tim člancima osuđuje što je riječ *narodni* upotrijebljena u nazivu plesne priredbe (»narodni bal«), jer se njome mogu označiti samo običaji, nošnja i jezik. Po njegovu su mišljenju običaji i nošnja na tom plesu bili evropski, a jezik više njemački nego hrvatski. Ističe da je plesalište od svih mjesta najmanje prikladno da se probude domorodni osjećaji i proširi narodni duh. U radnji pod naslovom *Ilirizam i kroatizam*³⁰ nastoji da objasni naziv *ilirizam* i da ga razgraniči prema *kroatizmu*: »Pustimo *kroatizam* za politiku, a ostanimo u literaturi kod *ilirizma*«.³¹ Rasprava *Tri stvari knjiženstva; Ukus, sloga, kritika*,³² koji je literarno-teoretskoga karaktera, pokazuje kako je Vukotinović realno znao sagledati potrebe hrvatske književnosti svoga doba i putove prema njezinoj unapređivanju. Pored toga što su u tim člancima obrađena ključna pitanja onoga doba, oni pokazuju da je njihov autor do toga vremena već bio svladao i štokavski književni jezik i tehniku proznoga pisanja, a da je ovladao i značajkama pravilna stila, naročito u spisima ove vrste gdje je iznosio teme koje su mu bile bliske.

U isto razdoblje pripadaju i njegove *Ljetne misli*,³³ po naslovu i po načinu obradbe pandan *Zimskim mislima*, gdje živo prikazuje neprilike na koje je nailazio hrvatski književnik onoga doba koji je svoje djelo želio poslati u svijet.

Izdavši godine 1844. (u Zagrebu) još dvije historijske pripovijetke, *Štitonoša* i *Novi vojvoda* (pod zajedničkim naslovom *Prošasnost ugarsko-hrvatska*, u dva sveska), Vukotinović se okušao i na psihološkoj noveli: u almanahu »Iskra« za 1864. godinu objavio je pripovijetku *Iz dopisa dviju prijateljica*; kritika onoga vremena primila ju je hladno. U tom križevačkom periodu još se jednom javlja i stihovima te izdaje *Pjesme* (Zagreb, 1847); ti njegovi proizvodi očitno pokazuju da je kod njihova autora osjećajnost, koja je ovladavala prijašnjim njegovim zbir-

²⁸ Kolo, Zagreb, I, 1842, 138–146.

²⁹ Danica ilirska, Zagreb, VIII, 1842, br. 6.

³⁰ Kolo, Zagreb, II, 1842, str. 109–115.

³¹ Str. 115.

³² Kolo, Zagreb, III, 1843, str. 129–136.

³³ Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, Zagreb, IX, 1843, br. 39, str. 153–155; br. 51, str. 202–204.

kama, gotovo potpuno ustupila mjesto realnosti. A upravo to njegovo realno promatranje zbivanja uzrok je što mu je prozni rad iz godine u godinu bivao sve značajniji.

Ne samo na Požunskom saboru nego i kasnije u životu Vukotiniović se pokazao kao vrstan pravnik, jednako u upravnoj službi kao i u političkom djelovanju. Već kao čovjek od trideset i jedne godine napisao je na latinskom jeziku raspravu *Regni Croatiae erga Hungariam legalis correlatio* (Zagreb, 1845) u kojoj prikazuje odnos Hrvatske prema Ugarskoj, iznosi zakone, privilegije, odluke, banske diplome, i saborske zaključke, pa dokazuje da *regnum Slavoniae* znači Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju kao cjelinu, te ističe bezuvjetno pravo kraljevine Slavonije na tzv. tri donje županije (virovitičku, požešku i srijemsku).

Još prije Četrdesetosme Vukotiniović je u županiji križevačkoj, jednako kao i Kukuljević u varaždinskoj, poticao na rad, tražio reforme i poduzimao mnoge za narod značajne pothvate. Godine 1847, kad se već moglo predosjećati da se približavaju burni dani, Vukotiniović je u županijskoj skupštini križevačkoj, na sjednici od 18. svibnja, iznio prijedlog koji je – kako to objavljuju »Novine dalmatinsko-horvatsko-slavonske«³⁴ – na toj sjedinici bio »najvažniji i bez sumnje najzanimiviji za rodoljubivu dušu«: da se odboru koji se bavio pripremama za Hrvatski sabor dađe nalog neka nastoji da se statut od 1805. godine, kojim su Hrvati isključivo latinski jezik zadržali kao diplomatski, promijeni tako »da se umjesto latinskoga narodni na tu čast uznese«. Taj je prijedlog s oduševljenjem i odobren u županijskim skupštinama križevačkoj i varaždinskoj, pa je stavljen i na dnevni red narednog sabora. O njemu se raspravljalo na saborskoj sjednici od 23. listopada 1847,³⁵ kad je Vukotiniović o tome održao oduži govor ističući »da je došlo vrijeme u kom naš narod iz djetinjstva istupljuje i jakost muževnu pokazuje« i tražeći da se »posve na ono isto mjesto, na kom dosada latinski bijaše, bez svakoga primetka postavi naš narodni jezik«. Poslije njega na toj je sjednici o istom predmetu značajan govor održao Ivan Kukuljević kao varaždinski ablegat.

Tako Vukotiniović od godine 1847. do svoje smrti sudjeluje kao narodni zastupnik, u jednom času čak i kao potpredsjednik, u svim saborima kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. U saborima nije bio samo figura nego je – odlično svladavši govorničku vještinu – nastupao kao borac za narodna prava. U saboru 1847. godine i u značajnom saboru od lipnja i srpnja 1848. posebno se isticao svojim prijedlozima i svojom aktivnošću.

U sukobima i borbama između Hrvata i Mađara koje su malo po malo zauzimale sve veće razmjere, Vukotiniović je i dalje aktivno sudjelovao. On se nalazi među onima koji su banu Jelačiću bili bliski i koji su s njim surađivali.

³⁴ Novine d.-h.-s., Zagreb, XIII, br. 41 od 22. svibnja 1847, str. 162.

³⁵ Novine d.-h.-s., Zagreb, XIII, br. 87 od 30. listopada 1847, str. 349–351.

U zbirci članaka *Njekoja glavna pitanja našeg vremena* (Zagreb, 1848) koja je izašla uoči hrvatsko-madžarskog rata (datirana je: 15. travnja 1848), kad je stanje u zemlji zahtijevalo da se neki pojmovi raščiste, Vukotiniović raspravlja o aktualnim temama: o ukinuću tlake, o narodnoj straži, o promjeni političkoga stanja u Hrvatskoj, o narodnosti, o vjeri itd., nastojeći da se približi širokim slojevima naroda ne samo džepnim formatom knjige nego i kratkim, jednostavnim i jasnim izlaganjem.

Vukotiniović je Četrdesetosme bio na čelu izaslanstva (Ljudevit Vukotiniović, Ivan Kukuljević, Mojsije Georgijević, Josip Žuvić) što su ga ban Jelačić i zastupnici na Saboru, koji je održan »5. i slijedećih dana mjeseca lipnja i srpnja«, uputili u Beč na pregovore s Državnim saborom Austrijske monarhije i opunovlastili ga da tamo zastupa njihove želje, to jest da radi u interesu preuređenja Austrijske monarhije u federativnu zajednicu ravnopravnih naroda.

Ugarsko je ministarstvo godine 1848. generalu Hrabovszkomu³⁶ povjerilo zadatak da bana Jelačića liši časti. Upravo Vukotiniović određen je da ga predusretne i da mu onemogući izvršenje naloga.³⁷ Vukotiniović je Hrabovszkoga dočekaao na granici križevačke županije, na Glogovničkom mostu, na cesti koja iz Bjelovara vodi u Gradac, i to u pratnji eskorte konjanika. Vukotiniović je Hrabovszkoga zaustavio i odveo u biskupski grad, gdje je održan razgovor između Jelačića i Hrabovszkoga. Poslije objeda Vukotiniović je, opet s pratnjom, Hrabovszkoga odveo natrag do granice križevačke županije.

U hrvatsko-madžarskim ratnim zbivanjima Četrdesetosme Vukotiniović nije želio da ostane samo pri riječi i peru nego se prihvatio i oružja. Te godine, 2. srpnja, ban Jelačić imenovao ga je »sudjelujućim članom« novoustrojenog odsjeka za obranu domovine, kojemu je u isto vrijeme za predsjednika postavio grofa Otona Sermagea.³⁸ Na osnovu zaključka donesenog na sjednici Upravljujućeg odbora županije križevačke, 30. rujna 1848, Vukotiniović je imenovan vrhovnim zapovjednikom četa (potpredsjednikom odbora) za obranu domovine u županiji križevačkoj, te je sa svojom četom osiguravao granicu na Dravi i u Međimurju. Vrhovni zapovjednik (predsjednik) bio je Ivan barun Benko. Na toj dužnosti postao je četnikom (majorom) 16. siječnja 1849. Razumije se, na ratištu je imao veliku odgovornost i mnogo briga, a čak mu je i život bio u opasnosti. Sa fronte je u »Slavenski jug« slao dopise koji prikazuju stanje na ratištu i slabu ratnu opremu hrvatske vojske. Prema pismenom priznaju Ivana Benka (od 15. svibnja 1849), Vukotiniovićev

³⁶ Janos Hrabovszky rodio se u Györu 1779, a umro je kao politički zatvorenik u tvrđi Olomucu 1852. godine.

³⁷ Ljudevit Vukotiniović: *Nešto o Hrabovskom*. Novine d.-h.-s., XIV, br. 70 od 6. srpnja 1848, str. 283-284. - Ljudevit Vukotiniović: *Uspomene iz g. 1848*. Vijenac, Zagreb, XIII, 1881, br. 10-18, 20-23 (isp. br. 23, str. 362).

Čitav je događaj kasnije posvjedočio, njemački pisanom potvrdom (Križevci, 24. studenoga 1854), vicereceptor križevačke županije Stjepan Matačić.

³⁸ Oto graf Sermage, 1810-1877.

je bataljun po opremi i izvježbanosti bio jedan od najboljih – zahvaljujući zalaganju kojim se on prihvatio toga zadatka, istom onakvom zalaganju kakvim je izvršavao svaki posao što ga je ili sam sebi preduzeo ili su mu ga drugi povjerali.

Pošto je narodna garda raspuštena, Vukotinović se, potkraj 1849. godine, vratio na svoje mjesto velikoga suca u Križevcima te je uskoro (1850) imenovan za predsjednika Privremenoga zemaljskoga suda, također u Križevcima. Kad je na toj dužnosti primio nalog da u dopisivanju s oblastima ostalih krunovina ima prihvatiti njemački kao uredovni jezik, on je i dalje uredovao hrvatski, temeljeći taj svoj postupak na carskom patentu od 4. ožujka 1849. Zbog toga je (12. studenoga) 1851. godine dobio oštar ukor, ali je privremeno mogao ostati na svome mjestu.

Godine 1854. Vukotinović nije primljen među nove organe pravosuđa u Hrvatskoj i Slavoniji. Original dokumenta koji o tome govori nije sačuvan, ali iz njemački pisanog duplikata koji je izdan na Vukotinovićev zahtjev (Zagreb, 1. ožujka 1856)³⁹ vidi se da je ta odluka pala 21. studenoga spomenute godine. Tu se navodi da mu vlasti ne mogu pokloniti ono povjerenje koje vlada treba da ima u svoje organe, te da se kao glavni razlozi za otpust uzimaju njegova zbirka kratkih članaka *Njekoja glavna pitanja našeg vremena*, u kojoj da propagira panslavenstvo i mržnju prema njemačkom elementu, i ogorčeni članak *Jug slavenski južnim Slavenom!*⁴⁰ Taj je članak zaista objavljen pod Vukotinovićevim imenom ali ga se on kasnije odrekao; tu autor upozorava na opasnosti koje nakon posljednjih promjena u Austriji prijete južnim Slavenima, osobito na tu da bi umjesto Madžara njima mogli zavladati Nijemci. Budući da je članak bio potpisan Vukotinovićevim imenom, on je morao snositi i posljedice.

Prilike uoči apsolutizma Vukotinović je prikazao u raspravi *Godina 1850. u Hrvatskoj i Slavoniji* (Zagreb, 1851), koja je izišla anonimno, ali tu nema sumnje da ju je napisao Vukotinović; to pretpostavlja Kukuljević u svojoj *Bibliografiji*,⁴¹ a to odaje i način obradbe iznesenih problema, pa i sam stil. Pisac jadikuje što je hrvatska prošlost oduzimanjem konstitucije uništena, što je narod isključen od utjecaja na politički život, što u Hrvatsku kao činovnici dolaze tuđinci, što u upravi vlada kaos, itd. – jednom riječi: protivi se centralizaciji i germanizaciji. Iako je ta knjiga objavljena anonimno, vlasti su morale znati tko joj je autor, pa je i ona, prešutno, uzeta kao razlog za otpust. Odluku o otpuštanju svakako su ubrzali i drugi neki politički članci Vukotinovićevi koje je objavljivao u štampi svoga vremena.

³⁹ Duplikat dokumenta o otpustu potpisao je ban Jelačić; Vukotinović je ispod njegova potpisa modrom olovkom dodao: »Zali bože da je to ime ovdje potpisano!«

⁴⁰ Slavenski jug, Zagreb, 1848, br. 50 od 29. studenoga.

⁴¹ Bibliografija hrvatska, Zagreb, 1860, I, str. 45, br. 502.

Kad je otpušten, Vukotinić je najprije otišao u Lovrečinu, na imanje svoga oca, gdje se bavio gospodarstvom, a nekoliko mjeseci kasnije prešao je u Zagreb.

Vukotinić je ostao bez službe kad je apsolutizam bio u jeku. Kao i svi istaknutiji radnici Hrvatske toga doba, i on se morao povući: s političkoga područja sasvim, a u literarnom sudjeluje samo manjim radovima. Nakon smrti svoga prijatelja Dragutina Rakovca (1854) preuzeo je tajništvo Gospodarskoga društva i uređivanje »Gospodarskoga lista« koji je tri godine vodio⁴² i ujedno u njemu surađivao; uz to je upravljao Gospodarskim društvom. Tek 1859. godine počinje izdavati i uređivati zabavnik »Leptir«; uredio je tri knjige, i to po općejugoslaven-skome principu, to jest uvrštavao je priloge i Srba i Slovenaca, štampajući uz to priloge Srba ćirilicom. U tom je zabavniku objelodanio i nekoliko svojih radova (na primjer 1859. psihološku pripovijest *Unutarnji život* i novelu *Čupori*; godine 1860. anonimni nekrolog banu Jelačiću pod naslovom *Što bog daje i sreća junačka!*; godine 1861. novelu *Četnik*; i dr.).

Ili u društvu liječnika dra Josipa Kalasancija Schlossera,⁴³ ili sam, Vukotinić je poduzimao mnoga putovanja po našim krajevima istražujući ih s prirodoslovnoga stajališta a ujedno uživajući u prirodi. Na mnoge je ekskurzije polazio pješice, ne samo u svojoj mladosti nego i u kasnijim godinama. Neka od tih putovanja prikazao je u putopisima koje je objavljivao u časopisima, nešto na njemačkom,⁴⁴ a veći dio na hrvatskom jeziku; u ovim drugima tečnim stilom iznosi svoje prirodoslovne rezultate, a uz to opisuje prirodne ljepote naše zemlje i stanje puka u krajevima udaljenijima od većih središta. Da su ti njegovi opisi još i danas živi i svježiji, dokazuje i to što je njegova radnja *Primorje i Lika*⁴⁵ uvrštena među probrane putopise u zbirci *Hrvatski putopisci XIX i XX stoljeća*⁴⁶ koja je objavljena pred nepunih deset godina.

⁴² Od četrnaestog broja trećega godišta (1855) do kraja petoga godišta (1857).

⁴³ Josip Kalasancija Schlosser, kasnije vitez Klekovski (rođen u Jindřihovu u Moravskoj 1808, umro u Zagrebu 1882), boravio je dugo vremena u Križevcima kao županijski fizik i tu je s Vukotinićem sklopio iskreno prijateljstvo te ga je i uveo u botaniku. Vukotinić je poslije Schlosserove smrti napisao njegovu biografiju (*Životopis dra Josipa Cal. Schlossera vit. Klekovskoga*, »Rad. Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1883; p. o., str. 1–11) u kojoj se mogu naći i neki podaci o Vukotinićevu životu.

⁴⁴ Od njemački pisanih spominjem: *Geognostisch-botanischer Reisebericht über das kroatische Küstenland, das Likaner und Otočaner Grenz-Regiment*, opis putovanja koje su Vukotinić i Schlosser poduzeli 1852. godine po nalogu Zemaljske vlade u Zagrebu; izvještaj je štampan kao dodatak »Gospodarskim novinama« (Zagreb, 16. travnja 1853). Zbog toga što je izvještaj pisan njemački, Vukotinićeva su napali u »Nevenu« (Zagreb, II, br. 16, četvrtak 21. travnja 1853). – Vidi u priloženoj *Literaturi* pod godinom 1853, »Neven«, broj 16 i 21.

⁴⁵ Neven, Zagreb, I, 1852, br. 40, 44, 45, 46, 48, 49, 53.

⁴⁶ Uredio Slavko Ježić. Djela hrvatskih pisaca. Urednik Dragutin Tadijanović. »Zora«, Zagreb, 1955, str. 75–91.

Najduže putovanje u tuđinu poduzeo je 1860. godine; 2. rujna otputovao je u Francusku i Njemačku, s namjerom da tamo prouči vinogradarstvo i pivničarstvo, te je na putu proboravio šest sedmica. Opis toga putovanja sačuvan je u rukopisu⁴⁷ koji u znatnoj mjeri posjeduje literarnu vrijednost, jer je Vukotiniović i vidio i opisao mnogo više od onoga što je sebi bio postavio kao zadatak.

Vrativši se potkraj listopada iste godine u domovinu, našao je tu mnoge promjene koje je izazvala listopadska diploma. On se sad opet bacio u vrtlog političkog i narodnog života, pa postaje član Banske konferencije, na koju ga je službenim dopisom pozvao ban Šokčević (29. listopada 1860).

U početku godine 1861. (5. siječnja) Vukotinić je kralj imenovao za velikoga župana križevačke županije. Iako opterećen raznim poslovima, iako duboko u petom deceniju svoga života, on ponovo izlazi pred javnost zbirkom pjesama – *Trnulama* (Zagreb, 1862). U uvodnoj pjesmi uvjerava konzumente svojih stihova da ga njegova vila još nije napustila – a to je najbolji znak da njihov pisac nije više bio dorastao vremenu u kojem su oni objavljeni. Može se pretpostaviti da je on, unatoč tom uvjeravanju, osjetio da u književnosti dolazi novo doba koje na književnike stavlja i nove zahtjeve; on im nije više mogao udovoljavati, pa se tom zbirkom oprostio od lirike, jednako kao što se godinu dana ranije (1861) od novelistike rastao pripovijetkom *Četnik*.

Mjesto velikoga župana križevačke županije Vukotinić je zauzimao šest godina, tačnije do ožujka 1867. kad je odriješen, odnosno kad je sam odstupio. Iako je uspon od položaja do položaja Vukotiniću olakšavalo njegovo plemićko podrijetlo, ipak, časti mu nisu bile jedini cilj; on se nije kolebao da u dva maha u službi otkáže posluh i suprotstavi se višem nalogu kad se taj nije slagao s narodnim interesima. Ovom je drugom otpustu povod bila carska naredba (od 28. prosinca 1866) o nekim izmjenama u zakonu o popunjavanju vojske (od 29. rujna 1858), koju je, prema nalogu što ga je ban Šokčević uputio Vukotiniću (Zagreb, 29. siječnja 1867), trebalo »svom točnošću bezodvlačno izvesti«. Ali župani nisu htjele prihvatiti tu naredbu dok ona ne bude odobrena u Hrvatskom saboru. U Vukotinićevoj ostavštini nalazi se i hrvatskim jezikom pisan dokument kojim bečka Dvorska kancelarija Vukotiniću najstrože nalaže (28. veljače 1867; potpis nečitljiv, ali vjerojatno kancelara generala Kuševića) da tu naredbu ima provesti bez oklijevanja, u roku od tri dana. Vukotinić je odgovorio podužim dopisom upućenim upravitelju Dvorske kancelarije (koncept u Vukotinićevoj ostavštini, datiran 4. 3. 1867), zahtijevajući, na osnovu ponovnog zaključka županijske skupštine križevačke, »da se c.k.r. naredba o popuni vojske ima Saboru Trojedne kraljevine za ustavno raspravljanje predložiti«, a »časnikom županijskim zabraniti da kod provedbe više puta imenovane c. kr. naredbe sudjelovati ne smiju«, i protiveći se da se ona »u

⁴⁷ Čuva se u Vukotinićevoj ostavštini u Arhivu Jugoslavenske akademije; sign. XV-17.

zemlji ustavnoj uvede putem neustavnim«; na kraju ističe da je spreman prije odstupiti nego povrijediti ustavnost. Nekoliko dana nakon toga primio je od bana Šokčevića obavijest (od 11. ožujka 1867) da je odlukom Dvorske kancelarije (od 9. ožujka 1867) odriješen od velikožupanske časti.

Poslije toga drugog otpusta križevačka mu je županija na rastanku ispostavila (18. ožujka 1867) adresu kojom priznaje njegove zasluge i zahvaljuje mu za rad; ujedno su mu Križevčani odaslali deputaciju koja mu je tu adresu predala. Ali uza sva priznanja Vukotinović je i opet ostao – kako sam kaže u *Kratkim crticama iz moga života* – »*betatus procul negotiis*«.

»Obzirom na mnogogodišnje i viševrsno korisno i vjerno službovanje« (*Vjekopis*), kralj mu je »previšnjim rješenjem« (od 23. ožujka 1873) podijelio mirovinu kao bivšemu velikom županu (1200 forinti godišnje).

Ta su dva otpusta značajna za Vukotinovića kao čovjeka, rodoljuba i pravnika: prvi put nepokolebljivo brani pravo hrvatskog jezika, a drugi put neće da sagne šiju jer se carska naredba protivi njegovoj ustavnoj svijesti – a u oba je slučaja unaprijed znao da će biti slabiji i da će mu se njegov postupak osvetiti.

Kad je drugi put ostao bez službe, Vukotinović se – jednako kao i nakon prvog otpusta – neko vrijeme bavio gospodarstvom na imanju Lovrečini, a kasnije se opet preselio u Zagreb. U državnu službu nije više stupio, ali je i dalje neumorno radio na kulturnom, političkom, naučnom (prirodoslovnom) i ekonomskom području. Kad je 1868. izabran za saborskog zastupnika kotara moslavačkoga kao kandidat opozicione Narodne stranke, on je u Saboru ostao i onda kad su ga gotovo svi narodnjaci napustili. Te je godine bio potpredsjednik Hrvatskoga sabora. Od toga vremena do kraja života pristaje uz unioniste.

Cilj je ove radnje da Vukotinovića prikaže i kao čovjeka, i kao radnika na kulturnom i literarnom području, a djelomice i kao političara i upravnog činovnika. Ali ovdje je potrebno spomenuti, bar ukratko, i njegove zasluge za prirodoslovlje i ostala vanliterarna područja. I tu je bio svestran: bavio se botanikom, petrografijom, mineralogijom, geologijom, zoologijom, pa geografijom i arheologijom; u svim tim strukama postigao je značajne uspjehe.⁴⁸ Posebno treba istaći njegovo pionirsko botaničko djelo *Flora croatica* (Zagreb, 1869) koje je izradio u suradnji sa drom Josipom Kalasancijem Schlosserom. Ta je knjiga golema po opsegu: CXLI – 1362 strane; kasnije ju je Vukotinović još i dopunjavao i korigirao. Kod nas taj rad dosad nije nadmašen. Tim je djelom Vukotinović učvrstio svoj već stečeni glas naučnoga radnika svjetskih razmjera.

⁴⁸ Kao što je naprijed spomenuto, Vukotinovića je u botaniku uveo Schlosser, a osnov mineraloškoga i petrografskog znanja stekao je od dra Franje Pettera (rođen 1798, umro u Kotoru 1853). Petter je izučavao prirodoslovne odnose u Dalmaciji, a imao je, kako ističe Hirc u naprijed spomenutoj radnji, i velikih zasluga za Narodni zemaljski muzej u Zagrebu.

Vukotinović je sudjelovao i pri osnivanju Narodnoga muzeja. Ali ni tu nije pomagao samo riječima, jer se među darovateljima za zbirke vrlo često nalazi i njegovo ime. Godine 1855, u rujnu, on postaje privremeni čuvar čitavoga Narodnog muzeja i vrši tu službu sve do 1. travnja 1862.⁴⁹

Kao ekonomski ekspert, Vukotinović je aktivno sudjelovao i na gospodarskim izložbama. U *Kratkim crticama iz moga života* kaže: »Na izložbi bečkoj zastupao sam Hrvatsku, gdje sam bio izabran za člana u juryu i izvjestiteljem za jedan odsjek, kojemu bijaše predsjednikom knez Kinsky«. Iako je taj podatak u tim uspomenu zabilježen uz godinu 1850, bit će ipak da se odnosi na Bečku gospodarsku-šumarsku izložbu, održanu u svibnju 1857. godine. – U vezi sa Svjetskom izložbom u Beču 1873. godine Vukotinović je imenovan za predsjednika Hrvatsko-slavonskog izložbenog odbora i za potpredsjednika Državne ugarske komisije za tu izložbu. Prema njegovim navodima u *Vjekopisu*, on je u početku 1873. godine otputovao u Beč te je tamo priredio Hrvatsko-slavonski izložbeni odsjek i nadzirao ga do zaključenja izložbe; u početku prosinca iste godine vratio se u Zagreb. Jubilarna Gospodarsko-šumarska izložba u Zagrebu 1891. godine (15. 8–16. 10) imala je sjajan uspjeh zahvaljujući upravo njemu kao predsjedniku.

Na traženje vojvode Württemberga iz Sarajeva (od 11. veljače 1879) da se u Bosnu i Hercegovinu izašalje jedan ekonomski stručnjak, Zemaljska je vlada u Zagrebu za to odredila Vukotinovića. Württemberg mu je poslao direktan poziv (2. kolovoza 1879) da se uputi u Sarajevo gdje će se napraviti plan rada te će zatim na terenu, u većim mjestima Bosne i Hercegovine, održati sastanke s delegatima stanovništva. U tom dopisu vojvoda ističe da je Zemaljskoj vladi u Sarajevu stalo do toga da se u Bosni i Hercegovini poprave ekonomski odnosi, a da se na suradnju privuče i stanovništvo. Vukotinović je taj zadatak izvršio te je o rezultatima svoga rada vojvodi Württembergu predao njemačkim jezikom pisan (Zagreb, 26. listopada 1879) opširan (šest araka velikog formata) i zanimljiv izvještaj.⁵⁰

Među dokaze Vukotinovićeve svestranosti ide i njegovo sudjelovanje u izgradnji nekih željezničkih pruga. Prema njegovim sjećanjima, on je »kao veliki župan dao trasirati prugu željezničku križevačku, te je god. 1868. operat ustupio ugarskoj vladi koja je, uz povratak troškova, dogradila željeznicu« (*Vjekopis*). Iz dokumenata u njegovoj ostavštini proizlazi da je dobio koncesiju za izgradnju vicinalne željezničke pruge normalnoga kolosijeka između Leskovca (na pruzi Zagreb–Karlovac) i Samobora, i to za osobni promet i za prijevoz teretne robe. U vezi s tim

⁴⁹ Sime Ljubić: *Narodni zemaljski muzej u Zagrebu*. Vjesnik Narodnoga zemaljskoga muzeja u Zagrebu za god. 1870. Zagreb, 1870, str. 3–16. – Za vrijeme Vukotinovićeve nadziranja u Muzeju je, prema Ljubiću, bio zavladao nered.

⁵⁰ Čuva se u Vukotinovićevoj ostavštini u Arhivu Jugoslavenske akademije; sign. XV-17.

sklopio je ugovor (Zagreb, 17. kolovoza 1890) s Kajetanom Faberom iz Beča, vlasnikom rudnika, i s drom Lovrom Vidrićem. Za pokriće troškova oni su namjeravali osnovati dioničarsko društvo.

I opet treba da se divimo Vukotinovićevu životnom elanu: u vrijeme spomenute Gospodarsko-šumarske izložbe i radova na izgradnji pruge Leskovac-Samobor on je već nadomak osamdesete godine!

Godine 1867, 1. siječnja, Vukotinović je izabran za pravoga člana Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, i to među prvim njezinim članovima, to jest među onima koje je potvrdio kralj. Taj je izbor urodio njegovom suradnjom u »Radu« Jugoslavenske akademije gdje je objavio veći broj rasprava s prirodoslovnoga područja.

Knjižnici Jugoslavenske akademije darovao je 1834. godine dio svoje biblioteke. Iste godine u Akademiji je pohranio svoj bogati herbar (71 svezak) koji je naredne godine poklonio Botaničkom zavodu Sveučilišta u Zagrebu, zajedno sa svojim *Rosariumom* (zbirka divljih ruža, 18 svezaka).

Vukotinovića nalazimo i među prvim odbornicima Matice hrvatske, a djelovao je i u mnogim drugim društvima, ili kao jedan od utemeljitelja, ili kao predsjednik, potpredsjednik, počasni član ili član (Matica dalmatinska, Hrvatsko pjevačko društvo »Kolo«, Planinarsko društvo itd.). Nadalje, bio je »vijećajući odbornik« Artističkoga odsjeka Kazališnog odbora (imenovao ga je, umjesto bana, podban Benko Lentulaj, 15. siječnja 1852), pa član odbora kojemu je povjerena uprava Zemaljskoga kazališta u Zagrebu (imenovao ga je ban Šokčević 26. rujna 1860). Njegovom zaslugom u Križevcima je utemeljena čitaonica, podružnica Društva gospodarskog hrvatsko-slavonskog i diletansko društvo.

Godine 1860, 25. studenoga, imenovan je članom Odbora za podizanje spomenika banu Jelačiću, pa je poslije smrti predsjednika Odbora, podmaršala baruna Neustädtera, rukovodio svečanost otkrića toga spomenika. Izabran je (Budimpešta, 30. lipnja 1890) i u odbor za podizanje spomenika grofu Gyuli Andrassyju.⁵¹

Gradovi Križevci i Koprivnica izabrali su ga za svoga počasnoga građanina.

Za svoj predani rad Vukotinović je primio i neka odlikovanja.

Koliko su Vukotinovića cijenili izvan Hrvatske, osobito zbog njegova rada na prirodoslovnog području, o tome rječito govori velik broj diploma koje je primio kad su ga među svoje dopisne, prave ili počasne članove primile ove ugledne ustanove i društva: Državni geološki zavod u Beču (Kaiserlich-königliche geologische Reichsanstalt, 1855); Gospodarsko društvo krajnsko u Ljubljani (1855); Gospodarsko društvo u Salzburgu (Landwirtschaftsgesellschaft im Herzogthum Salzburg, 1857); Gospodarsko društvo u Beču (Landwirtschaftsgesellschaft in Wien, 1858); prirodoslovno udruženje »Pollichia« u Dürckheimu (Die Pollichia, ein naturwissenschaftlicher Verein der Rheinpfalz, 1860); Prirodoslovno društvo u Pešti (A Magyar királyi természettudományi társulat,

⁵¹ Grof Gyula Andrassy, 1823-1890, mađarski državnik.

1863); Društvo istraživača prirode u Harkovu (Obščestvo ispitateljev prirody pri Imperatorskom Harkovskom Universitete, 1878); Moskovsko društvo prijatelja prirode (Societas caesarea naturae curiosorum mosquensis, 1882); Zoološko-botaničko društvo u Beču (Die kaiserlich-königliche zoologisch-botanische Gesellschaft in Wien, 1888).

Niz naših i stranih diploma koje se čuvaju u njegovoj ostavštini završava se onom koja mu je izdana 10. veljače 1892, kratko vrijeme po zaključenju Gospodarsko-šumarske izložbe u Zagrebu i otprilike godinu dana prije smrti; tom je diplomom potvrđen njegov izbor za počasnoga člana Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva – onoga koje je zajedno s Rakovcem osnovao još 1841. godine, a kojemu je za čitava života posvećivao toliko brige i napora.

Svoj život, ispunjen tako različitim i bogatim djelovanjem, Ljudevit Vukotinić završio je u osamdeset prvoj godini, 17. ožujka 1893, u deset sati uveče.⁵²

* * *

Jedan od uvjeta sreće čovječanske stoji ... u tome da čovjek ... ne bude nikad besposlen.

Ljudevit Vukotinić

Mnogi, nedovoljno upućeni, promatraju književne radnike iz vremena ilirizma s neke visine jer drže da njihova djela za našu književnost ne znače dobitak. Oni koji tako misle, imaju krivo. Iako bi se jedan dio te literarne proizvodnje s obzirom na umjetničku vrijednost mogao odbaciti, ipak ostaje drugi koji zaslužuje da i s te strane bude proučen. Ali ako želimo utvrditi pravo značenje pojedinih iliraca, treba ne samo odrediti kolika je umjetnička vrijednost njihovih književnih djela, nego i razmotriti kakve su koristi za noviju našu literaturu, odnosno za napredak nacije uopće, proizišle iz cjelokupnoga njihova rada.

Ilirci su i sami osjećali do kako će pozitivnih rezultata dovesti njihov rad na unapređivanju literature. A bili su svjesni i golemog napora i truda što su ga u taj rad uložili. Godine 1876. Vukotinić je o tome izrekao mišljenje koje je, čini se, bilo njihovo zajedničko: »Jedno je, me-

⁵² U matici umrlih župe sv. Marka u Zagrebu, uz datum 17. ožujka 1893, na str. 286, pod brojem 246, zabilježeno je da je Ljudevit pl. Vukotinić, umirovljeni veliki župan, oženjen Marijom rođ. Pavletić, rođen u Zagrebu, stan: Medulićeva ulica broj 7, rimokatoličke vjeroispovijesti, u 81. godini umro od staračke slabosti (»marasmus senilis«), da je primio sakramente umirućih i da je pokopan na skupnom groblju 20. ožujka. Otrpao ga je župnik Sv. Marka dr. Stjepan Boroša. – Vukotinić danas leži u Ilirskoj arkadi. – Na original Vukotinićeve osmrtnice nisam se namjerila, ali prijepis je sačuvan u anonimnom nekrologu (autor mu je Dragutin Hirc) pod naslovom *Ljudevit pl. Vukotinić*, koji je štampan u »Narodnim novinama« (LIX, br. 64, subota 18. ožujka 1893, str. 1–2). Osmrtnicu je potpisala Marija rođ. Pavletić, druga supruga preminuloga. – U naprijed spominjanom Hirčevu članku iz 1913. godine zabilježeno je da je u to vrijeme Vukotinićev portret čuvala njegova kćerka Kleona, koja se udala za Milana Koritića Mrazovečkoga, a potekla je iz Vukotinićeveva prvog braka, s Jozefinom rođ. Ditković.

đutim, što se iskorijeniti ne može, i to su plodovi, koje je narodu rad književni donio, koji je položio temelj hrvatskoj kulturi, hrvatskoj samosvijesti i hrvatskoj budućnosti.«⁵³

Vukotinović je još kao sasvim mlad čovjek znao da će u duhovnom izgrađivanju svoga naroda moći aktivno sudjelovati samo onda ako u tom pravcu najprije izgradi sama sebe. Zato je, jednako kao i ostali istaknuti ilirci, marljivo i ustrajno učio i uz to čitao starija a kasnije i suvremena beletristička djela iz hrvatske i srpske književnosti; a upravo je pručavao ona iz slavenske i njemačke literature, pa prijevode iz ostalih zapadnoevropskih književnosti na njemački. Mnogi njemački literarni noviteti našli su se ubrzo i u njegovoj knjižnici. Iz tih je djela crpao znanje i pobudu, a gdječad i motive za vlastiti rad.⁵⁴ Svoje gledište da znanje vodi prema napretku, isticao je čitava života: »Čim bude Hrvatska više učila i radila, tim će više znati, više valjati, i tim će si također prokrčiti put sigurniji za bolju budućnost svoju.«⁵⁵ Osobito je piscima preporučivao »da se dušom i tijelom naukam posvete«,⁵⁶ jer će samo tako sustići one Slavene koji su kulturno pred Hrvatima odmakli, pa i druge svoje susjede u Evropi.

Govori li se o Vukotinoviću kao o književniku, treba ponovo naglasiti ono što je ovdje već nekoliko puta spomenuto a što su istakli i neki njegovi biografi, naime, da je prvenstvena njegova važnost u tome što je bio krčilac puta, pokretač gotovo u svim književnim vrstama koje su se u vrijeme ilirskoga pokreta jedna za drugom počele njegovati. Već u svojoj devetnaestoj godini on je, kao prvi u novijoj hrvatskoj književnosti, obrađivao dramu, u dvadeset prvoj štampao je prvi naš – mucav i nejačak doduše – kritički prikaz, a poslije toga je, opet kao prvi, počeo pisati patriotske pjesme, kratke ljubavne pjesme, balade, davorije, povjestice, novele i feljtone; s Rakovcem je izdao prvu našu antologiju patriotske poezije, a s Vrazom i Rakovcem prvi naš literarno-kritički časopis. Osim toga, s Vrazom je u međusobnom dopisivanju pročišćavao probleme jezika i poetike, a obojica su se zajedno borila protiv zastarjelih nazora o slobodi ocjenjivanja književnih djela. Vukotinović se uz to bavio i teorijom književnosti, pa je iznio vrlo jasne poglede na to kakvo bi moralo biti književno stvaranje u nas. Pri tom treba imati na umu da je sav taj njegov rad nastajao u doba kad je književno raditi značilo žrtvovati se i kad su teškoće oko izdavanja i širenja hrvatske knjige bile bezbrojne. Takvim svojim radom Vukotinović je postavio temelje književnosti svoga vremena, a svojim aktivnim sudjelovanjem u literaturi utro je put hrvatskim književnicima koji su došli poslije njega, pa i

⁵³ *Madžaronstvo u Hrvatskoj*, str. 7; rukopis; čuva se u Arhivu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu; sign. XV-17.

⁵⁴ U Knjižnici Jugoslavenske akademije i u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci našla sam dvadesetak djela iz stranih književnosti koja Vukotinovićevim potpisom i žigom odaju da su pripadala njegovoj ličnoj biblioteci; u nekima od tih knjiga ima, pored potpisa, i drugih znakova od njegove ruke.

⁵⁵ Vidi naprijed citirani rukopis: *Madžaronstvo u Hrvatskoj*, str. 7.

⁵⁶ *Tri stvari knjiženstva*, Kolo, Zagreb, III, 1843, 133.

onim istaknutima (u njegovoj noveli *Čupori* prilično se jasno razabiraju one značajke historijskih novela koje će kasnije karakterizirati Šenoin način rada, a Vukotinovićeve povjestice znače prethodni stupanj Šenoine obradbe historijskih motiva u pjesmama). Time je Vukotinović, razumije se, pripomogao razvitku naše književnosti do današnjega njezina stanja.

»Naj kraćeso i naj lepšo pròso piše Farkaš, – reč njegovoga *Kipa* je gladka, čerstva i obščestno razumna. –^{56a} Tu je ocjenu Vukotinovićeve proze Vraz napisao vrlo rano, još prije njihova prvog susreta u Lovrečini, a na osnovu Vukotinovićeve prvih, kajkavski pisanih radova. U to su vrijeme Vukotinovića već i općenito smatrali za ugledna književnika. Kad je slao svoje prve književne priloge u »Danicu«, bile su mu tek dvadeset i dvije godine, a ipak se njegovi radovi već u to vrijeme često nalaze na uvodnom mjestu. Zanimljivo je da je on svojim prvim književnim proizvodima, osobito pjesmama, postigao naročit uspjeh. Bio je prvi, a uz Vraza i najčitaniji pisac kratkih ljubavnih pjesama. A njegova davorija *Nek se hrusti šaka mala* u vremenu postiga najvećerajatnu popularnost: pjevali su je i mladi i stariji, u kući i na ulici, u Zagrebu i izvan njega, pa čak i u službenim krugovima. Za pjesmama nisu zaostajala ni njegova novelistička djela, koja su također imala veliku prođu. I ona su se širila preko granica Zagreba i njegove okolice: naručivali su ih i iz krajeva koji su, s obzirom na tadašnje prometne veze, od glavnoga grada bili veoma udaljeni, na primjer iz Bosne i Slovenije, a tražili su ih i iz Češke. Njegove feljtone i putopise, članke i rasprave vrlo su rado primali – jednako u početku pokreta kao i kasnije – časopisi i listovi toga vremena.

U knjizi Dragutina Seljana *Početak, napredak i vrijednost literature ilirske*, koja je izišla 1840. godine, dakle kad je Vukotinoviću bilo tek dvadeset i sedam godina, on je spomenut među najistaknutijim književnicima svoga vremena. Slovenac Matija Majar (Majer) Ziljski hvali stil njegove proze upoređujući ga sa stilom Matije Mažuranića u *Pogledu u Bosnu* i sa srpskim i slovenskim narodnim pjesmama.⁵⁷

Već vrlo rano Vukotinovićeve su se pjesme počele prevoditi na njemački te su štampane u periodičkim publikacijama koje su na njemačkom jeziku u to vrijeme izlazile u Hrvatskoj.⁵⁸ – Isto tako, za njegove

^{56a} Pismo Stanka Vraza Dragutinu Rakovcu iz Graza od 31. 12. 1833; v. Milivoj Šrepel, *Iz ostavine Dragutina Rakovca*, Grada za povijest književnosti hrvatske, knj. 3, Zagreb, 1901, str. 260.

⁵⁷ U dva pisma upućena Vrazu; obadva iz Celoveca, prvo od 14. 10. 1845, drugo bez datuma; vidi Vrazovu korespondenciju u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu; sign. R 3891.

⁵⁸ Pjesmu *Brod* (Danica ilirska, Zagreb, IV, 1838, 15, 57) preveo je Rudolf Fröhlich te je ona pod naslovom *Das Schiff* objavljena u zagrebačkoj »Croatiji« (I, 1839, 11, 341); kasnije je taj isti prijevod objavio »Warasdiner Schreibe-kalender« za 1842. godinu. Na njemački je prevedena i ljubavna pjesma *Stanak za crnooku* (Danica ilirska, Zagreb, III, 1837, 5, 17) i štampana je također u »Croatiji« (III, 1841, 28, 109) kao *Das Häuschen für die Schwarzügige*. Pjesma *Horvatov vu Glogovi leto 1813* ili *Nek se hrusti šaka mala* (Danica ilirska, Zagreb, I, 1835, 13, 49) štampana je u njemačkom prijevodu u zagrebačkoj »Lunici« tek 1848. godine (63, 249–250) pod naslovom *Illyrischer Schlacht-*

su tekstove domaći kompozitori skladali muziku još u početku njegova rada, ali još i potkraj stoljeća.⁵⁹

Jednako kao u domovini, Vukotinovića su cijenili i istaknuti pojedinci slavenskoga svijeta. Već godine 1834, kad mu je tek dvadeset i jedna godina, Šafařík ga uvrštava u svoj *Pregled najnovijeg knjižestva ilirski Slavjana, III. Knjižestvo horvatsko od godine 1820*,⁶⁰ ističući za njega da je »plamene ljubovi k otečestvu i rodu svome punij Horvat«, a spominjući ga među značajnijim književnicima toga doba (kao posljednjega doduše, i pod crtom, jer ga je vjerojatno dodao kad je radnja već bila u štampi). Poticaj da ga unese u svoj prikaz, Šafaříku nije bila samo drama *Golub*, jedino Vukotinovićevo djelo koje Šafařík tu navodi, nego upravo nastup toga mladog čovjeka u kulturnom i javnom životu tadašnje Hrvatske. – Njegovu već spomenutu zbirku *Pjesme i pripovijetke* (1838), na koju se osvrće i Seljan, i u Češkoj su držali vrijednim prinosom hrvatskoj književnosti, pa ju je vrlo pozitivno ocijenio Šafařík u »Časopisu Češkeho museum«;⁶¹ on tu ističe lakoću autorova stila, žar i nježnost njegova osjećaja, i naglašava da su neke od tih pjesama biseri novije ilirske književnosti. – Časopis I. P. Jordana »Jahrbücher für slavische Literatur, Kunst und Wissenschaft« donio je,⁶² pod natpisom *Vukotinović über Kroatiens Stellung zu Ungarn*, prikaz njegove knjige *Regni Slavoniae erga Hungariam legalis correlatio*, u kojem anonimni recenzent s priznanjem govori o tom djelu; u istom godištu toga časopisa⁶³ prikazana je druga knjiga »Kola«, s osobitim obzirom na Vukotinovićeve članak *Ilirizam i kroatizam*, koji autor prikaza naziva »ein höchst wichtiger Artikel« i »eine vollständige, kräftige, durch Unterzeichnung des Namens persönlich vertretene Erklärung«. – Vukotinovića je cijenio i Pjotr Dubrovsky⁶⁴ koji ga u jednom pismu Vrazu naziva ilirskim pjesnikom i pismo završava njegovim stihovima, a u drugom⁶⁵ mu šalje svoje »glubočajšje poštenije« i zahvaljuje mu »za privytku jeho prekrasnych pesen *Ruže i trnje*« te obećava da će s njima upoznati

gesang. (Ove sam podatke našla u *Bibliografiji rasprava, članaka i književnih radova* Leksikografskog zavoda FNRJ u Zagrebu.) Već naredne godine ta je pjesma u njemačkom prijevodu unesena u knjigu Ede Zerpaka (?) *Geschichte des Illyrismus oder des süd-slavischen Antagonismus gegen die Magyaren* (Leipzig, 1849; vidi u priloženoj *Literaturi* pod tom godinom).

⁵⁹ Pjesma *Nek se hrusti šaka mala* pjevala se prema kolektivnoj kompoziciji, a za neke druge pjesme napjeve su skladali poznati hrvatski kompozitori: Ferdo Livadić, Ivan Padovac i Ivan Zajc (vidi: Franjo K. Kuhač, *Glazbeno nastojanje Gajevih Ilira . . .*, Zagreb, 1885; Dr Hubert Pettan, *Popis skladbi Ivana Zajca . . .*, Zagreb, 1956, izd. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Odjel za muzičku umjetnost).

⁶⁰ Serbskij letopis, Budim, X, 1834, častica I, 36, str. 13, Prodolženije.

⁶¹ Časopis Češkeho museum, Praha, XII, 1838, swazek 3, str. 430.

⁶² Leipzig, III, 1845, 194.

⁶³ Str. 392.

⁶⁴ Roden je u Kijevu 1812. godine. Bio je profesor ruskog jezika u Varšavi (1842–1843) gdje je izdavao časopis »Jutrzenka–Dennica« (1843. na ruskom i poljskom jeziku uporedo). Umrlo je 1882. godine.

⁶⁵ Prvo iz 1842. godine, a drugo od 22. 8.–8. 9. 1843; vidi već spomenutu Vrazovu korespondenciju u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci; sing. R 3981.

čitatelje svoje »Dennice«. – To su samo neki dokazi da su Vukotinića i izvan Hrvatske zapazili već u početku njegova rada; a kasnije, još za života, primio je mnoga nova priznanja.

Iskra umjetničkoga stvaranja kod Vukotinića se u lirici i u novelistici nije javljala redovno; pa ipak, pozitivni sudovi o njegovim djelima, kakvi su naprijed spomenuti, posvjedočuju da je Vukotinić u svoje vrijeme kao književnik značio mnogo i da je u literaturi dao ono što su njegovi suvremenici – i široko općinstvo i kritika – od njega očekivali i čime su bili zadovoljni. Ako i ne uzmemo u obzir da su njegove pjesme ušle u antologiju domorodne poezije *Pjesmarica* (Zagreb, 1842), zato jer je on bio jedan od dvojice priređivača, ipak je potrebno istaći da svojim pjesmama i prozom razmjerno rano nalazi svoje mjesto u *Ilirskoj čitanci* (Beč, 1860) Adolfa Vebera Tkalčevića, da dvije njegove pjesme objavljuje (u originalu) Václav Křížek u svojoj *Anthologie jihoslovanska* (Prag, 1863), a pet njegovih pjesama, popraćenih životopisom, štampa Nikolaj V. Gerbelj u svojoj zbirci *Poezija Slavjan* (Sankt-peterburg, 1871). Svojim člancima i raspravama, feljtonima i putopisima, on je dao radove koji su zaista vrijedni pažnje, jer se odlikuju duhom, zdravim zaključivanjem, jednostavnim ali pravilnim jezikom i dobrim stilom; ti se i danas sa zanimanjem mogu čitati. Nedostatak fantazije i vrlo jak smisao za realnost glavni su razlozi što u lirici i u novelistici nije dao djela velike snage. Ali teško je, zapravo, tražiti umjetničko stvaranje od čovjeka koji se u početku svoga rada uvelike borio s jezičnim teškoćama, kojega su prilike prisiljavale da piše za svakidašnje i prijeke književne potrebe naroda, da piše s tendencijom kojoj je svrha bila da se nacionalno i kulturno izdignu široki narodni slojevi, od čovjeka koji je u mnogim pravcima morao utirati nove staze i biti stručnjak ne samo na književnom nego i na drugima, često sasvim disparatnim područjima – ukratko, od čovjeka koji je u svom radu morao svladavati sve moguće zapreke.

Unatoč svemu tome, Vukotinić i s gdjekojim svojim stihovanim djelom ipak stoji na granici stvaralaštva. Njegov se ukus čitanjem vrijednih književnih djela svjetske književnosti razvio toliko da je prilično tačno znao kako bi trebalo stvarati i što bi našem općinstvu trebalo dati. Iako je morao raditi za ciljeve koji nisu bili povezani s umjetničkim stvaranjem, on je ipak iza sebe ostavio nekoliko stihova, gdjekoju kiticu, pa i čitavu pjesmu, koje odišu njegovim intimnim i iskrenim osjećanjem. Kao primjer navodim jedru kajkavsku povjesticu *Mato Gerebić*,⁶⁶ VII i X pjesmu u *Perunikama*,⁶⁷ koje podsjećaju na Vrazove *Đulabije*, pa pjesmu *Moja samoća*.⁶⁸

⁶⁶ Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, I, 1835, br. 12.

⁶⁷ Pjesme, Zagreb, 1847.

⁶⁸ Isto djelo, *Smjesice*, br. XV.

Upozoravam samo na tih nekoliko pjesama, izdvojenih prema vlastitom kriteriju, a vjerujem da bi potanja analiza njegova pjesničkog djela dala bogatiju žetvu – čak i s gledišta strogih pojmova o umjetničkoj vrijednosti.

U svojim literarnim djelima Vukotinić se znao služiti i tuđim motivima, ali direktno se ugledao u strane pisce samo u nekoliko slučajeva. Inače je uvijek imao pred očima da radi za naročite prilike i za vlastitu sredinu, pa je zato svjesno nastojao da ostane samostalan, da prikaže našeg čovjeka, na našem terenu; taj svoj stav on u jednoj pjesmi izriče ovako:

*Mnogi slave psike i amore,
Drugi ljube cvijeće tuđe flore,
A ja ljubim, kano goru jelen.
Od domaćih livad cvijet i zelen.*

(*Zadovoljnost, Pjesme, Zagreb, 1847, Smjesice, VIII*)

Potrebno je istaknuti da je Vukotinić u svojoj sredini utjecao na pjesnike koji su došli neposredno poslije njega. Tragovi njegovih pjesama najjači su kod Kukuljevića i Bogovića. Kukuljevićeve su pjesme štampane iste godine kad i Vukotinićeva zbirka *Pjesme* (1847), pa je Kukuljević imao prilike da se ugleda u ranije njegove zbirke. Najčešće je pojedine Vukotinićeve stihove upletao među svoje, a ima slučajeva da je i duh gdjekoje pjesme kod jednoga i kod drugoga isti. Kukuljević je vjerojatno osjetio da je Vukotinić najneposredniji kad opisuje ne vrijeme u prirodi, pa je nekoliko takvih motiva sazeo i obradio ih u jednoj jedinjoj svojoj pjesmi,⁶⁹ a isto tako da pjesma *Moja samoća* ide među najbolje lirske proizvode Vukotinićeve, jer je iz nje neke stihove preuzeo i povezao ih sa svojim.

Već je rana poezija Vukotinićeve utjecala na Bogovićeve lirske pjesme, ali mnogo su dublji tragovi koje je njegova brojem malena političko-satirička poezija ostavila na Bogovićeve *Domorodnim glasima*. Vukotinić u tim svojim pjesmama slika licemjere koji nastoje da se prikažu kao iskreni domoroci, a prava im je namjera da izvuku što veću ličnu korist. On to čini ili finom ironijom ili oštrom satirom. Bogovićeve pjesme imaju isti sadržaj, ali im je obradba drugačija, jer on te ljude napada bez uvijanja, otvoreno, upravo bijesno. Da je Bogović poznavao tu vrstu pjesama svoga suborca i preteče, vidi se i opet po nekim stihovima koji su očigledno preuzeti od Vukotinića, a razasuti su po Bogovićeve pjesmama.

Vukotinića su njegovi suvremenici u užoj Hrvatskoj cijenili ne samo kao pisca nego i kao čovjeka. On se družio s najuglednijim ljudima svoga vremena. Naprijed je spomenuto kako ga je Drašković zaštićivao i primao u svojoj kući; s Gajem je surađivao jednako u prvim godinama pokreta kao i kasnije, a njegova odanost vodi pokreta nije se pokolebala ni onda kad su ostali ilirci Gaja počeli napuštati; na političkom se pod-

⁶⁹ *Različita djela, IV, Pjesme, Koraljke, br. 17.*

ručju ban Jelačić na njega u velikoj mjeri oslanjao, ali kasnije Vukotinić – bar intimno – nije odobravao banove postupke; a Vrazu je dug niz godina bio najbliži i najdraži suborac u književnosti. – To su samo neke od najistaknutijih ličnosti toga vremena, a bilo je još mnogo drugih koji su Vukotinića cijenili i bili mu prijateljski skloni.

Da je Vukotinić socijalno bio napredan, nije potrebno dokazivati. Iako gdjekad nije mogao shvatiti revoltu seljaka, on je ipak potpuno na strani toga iskorištavanoga, ojađenoga i bespomoćnog kmeta. To posvjedočuje čitavim svojim stavom prema seljačkom i kmetском pitanju, bilo to u literarnim djelima, ili u publicističkoj djelatnosti, ili u saboru. On sve svoje napore ulaže da se kmetovi oslobode; to oslobođenje povezuje s podizanjem pučke prosvjete, tačnije s nastojanjem oko osnivanja što većeg broja pučkih škola, a u vezi s tim i preparandija (učiteljske škole).

Bio je ambiciozan u pozitivnom značenju, discipliniran, tačan i uredan. Razvio je neograničenu i natprosječnu radinost, ali je i od drugih tražio da čine koliko više mogu, kako bi zajedničkim silama – u ono vrijeme toliko naglašavanom i opjevanom slogom – pomogli svom narodu da što brže pođe naprijed. Bio je jaka individualnost, energičan i pronicav, a spretn i snalažljiv u svakoj prilici; u mladosti osjećajan, neustrašiv i borben, uz to razborit i trijezan, pomalo ironičan, a u kasnijim godinama donekle hladan i ukočen, svjestan svojih zasluga i ponosan na njih. Pogled mu nije lutao po nedokučivim visinama: čvrsto je stajao na zemlji i realno promatrao događaje oko sebe. Volio je poučavati i koriti, a često je slabe strane svojih sunarodnjaka i neke njihove postupke slikao tamnijom bojom nego što je trebalo; ali pri tom nije imao loše namjere nego samo želju da popravlja i odgaja.

Otpribliže dvadeset godina poslije Vukotinićeve smrti Milan Grlović, u već spomenutom članku *Sedamdesetgodišnjica hrv. podlistka*, pokušava da ga otme zaboravu i da istakne njegove zasluge, pa kaže da je on »... obradivao i njegovao po prilici sve grane narodne kulture i na svakoj je urezao pokoju plodonosnu brazdu. Makar i diletant na tolikom području, kao velika većina prvih narodnih pionira, on je ipak za svoje vrijeme bio dragocjen radnik, te mu se ne mogu poreći velike i trajne zasluge za narodno osvještenje«. Govoreći o Vukotiniću u *Književnosti ilirizma*, Antun Barac je u jednoj rečenici sažeo svoje mišljenje o njemu ovako: »No po čitavu njegovu književnom radu vidi se, da je bio uglavnom dobar diletant, koristan radnik. Svome je vremenu pružio mnogo, ali iza njega nije ostalo ništa, što bi se vlastitom snagom moglo smatrati trajnom tekovinom hrvatske književnosti.«⁷⁰

Iako citiranim autorima nije bila namjera da umanje vrijednost Vukotinićeve rada, ipak riječ *diletant* i ovdje, kao gotovo svuda i uvijek, zvuči malo pejorativno. Treba uzeti u obzir da je Vukotinić radio u

⁷⁰ *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije. Knjiga I. Književnost ilirizma*. Zagreb, 1954, str. 208.

vrijeme kad ni književni ni politički život, ni prirodoslovna nauka, a ni ostala područja koja je obrađivao, nisu bila na današnjem stupnju razvitka.

U današnje vrijeme, kad se sve više cijene naponi iliraca, boraca za napredak naroda i za zajednički književni jezik, a ujedno pokretača u književnosti stvorenoj na tom jeziku, Vukotinoviću treba da priznamo zasluge koje su rezultat njegova plodonosnog truda, njegova nastojanja da pošteno izvrši svoje zadatke.

Činjenica je da je kulturna vrijednost njegova rada kao cjeline znatna, da su mu naučni rad u prirodoslovnoj struci domaći i strani stručnjaci priznavali, da je kao političar odigrao vrlo pozitivnu ulogu sve do kraja revolucionarnog razdoblja 1848/49, a da je i u književnosti, naročito proznoj, dao nekoliko radova koje i danas treba da cijenimo. Pišući svoja sjećanja *Uspomena na godine 1833–1835*,⁷¹ Vukotinović je pribilježio i ovo: »Svi moji prijatelji, sa vrlo malom iznimkom, leže jur u tamnih grobovih. Mnogijem se slave još i danas imena, a za mnoge se ni ne zna, premda i njima pripada dio zaslužene slave«. Iz prve spomenute skupine iliraca, gdje su oni kojima se »slave još i danas imena«, Vukotinović je postepeno, u toku vremena, kao književnik prelazio među one za koje se »ni ne zna«; a ipak, i njemu »pripada dio zaslužene slave« za sve ono što je u više od šest decenija korisne i predane aktivnosti učinio za napredak svoje zemlje.

LITERATURA O LJUDEVITU VUKOTINOVIĆU

Ova je *Literatura* pokušaj da se na jednome mjestu iznese popis svih radova koji se bave Ljudevitom Vukotinovićem. Iako sam nastojala da bude što potpunija, ipak mi je možda koji rad promakao. Ali i u tom slučaju ona može izvršiti zadaću koja joj je namijenjena: da impozantnim brojem od stotinjak svojih jedinica pokaže da je čovjek o kojem se toliko pisalo morao biti vrijedan nacionalni radnik. Pored toga, iz nje bi trebalo da se razabere, kako su na Vukotinovićeve djelatnost reagirali njegovi suvremenici, a kako su tu djelatnost prosuđivali kasniji naraštaji. Ovo posljednje ujedno je razlog što su jedinice sredene kronološki (a ne alfabetski po imenima autora); na taj način *Literatura* pruža sliku ne samo koliko se o Vukotinoviću pisalo uopće nego i koliko se pisalo u kojem razdoblju.

Iako je Vukotinović doživio lijepu dob, do kraja je zadržao živahan i bistar duh koji se očitovao u neprekidnoj njegovoj aktivnosti. Upravo ta aktivnost potakla je velik broj naučnih radnika, kritičara i publicista da se pozabave i njegovom biografijom i rezultatima njegova rada.

⁷¹ Narodne novine, Zagreb, LI, 1885, br. 3.

Već i za Vukotinovićeve života, a počevši od njegovih mladih godina, o njemu se pisalo razmjerno mnogo; broj tih radova naročito je obilan o njegovoj osamdesetoj godišnjici i u času njegove smrti (jedno i drugo palo je u prvu četvrt 1893. godine), pa o stotoj godišnjici njegova rođenja (1913). Kasnije su osvrtni na njega bivali sve rjeđi. Donedavna je jedna zagrebačka ulica nosila njegovo ime; danas više nijedna nije označena imenom toga zagrebačkog sina i njegova zaslužnoga gradanina. Sve to dokazuje da su oni naraštaji koji su Vukotinovićevu vremenom bili bliži, jasnije uočavali njegovo značenje ne samo za svoje doba nego i za buduće.

Gotovo svaku jedinicu *Literature* popratila sam napomenom koja dopunjuje naslov, odnosno u njoj se iz pojedinog rada iznose važnije činjenice ili se citiraju zanimljiviji ulomci. Zadaća je tih napomena da na osnovi dosadašnjih radova upotpune sliku ličnosti koja je prikazana u prethodnoj radnji pod naslovom *Prilog biografiji Ljudevita Vukotinovića*; prema tome, ova *Literatura* i spomenuta radnja čine cjelinu.

Pored monografija o Vukotinoviću, i rasprava i članaka koji se bave samo njime, uneseni su i neki radovi gdje se on spominje samo usput, s nekim naoko manje važnim podatkom; u takvim sam slučajevima u napomeni redovno pribilježila u kakvoj se vezi spominje Vukotinović.

Ova se *Literatura* temelji djelomice na podacima iz *Bibliografije rasprava, članaka i književnih radova* Leksikografskog zavoda FNRJ (Zagreb, 1956. i dalje), a djelomice je rezultat vlastita istraživanja.

Vukotinović je u dva rukopisa (*Kratke crtice iz moga života* i *Vjekopis*), koji su nastali u kasnijim njegovim godinama, ukratko pribilježio pojedine važnije podatke za svoju biografiju. – Nekako u isto vrijeme pisao je i svoja sjećanja na minule događaje u kojima je više ili manje sam sudjelovao, i na prilike u kojima je radio. Tako je nastalo nekoliko memoarskih članaka i jedan putopis, od čega je nešto i objavljeno; tu nije namjeravao iznositi autobiografske podatke, ali u vezi s ličnostima i događajima što ih spominje oni su se sami nametnuli.

U *Literaturi* materijal navodim ovim redom: najprije one rukopise koji imaju autobiografski karakter (I); zatim ona njegova sjećanja koja su štampana u časopisima i novinama, a gdje su se autobiografski podaci isprepleli s glavnim temom (II); iza toga rukopise s isto takvom građom koji nisu štampani i rukopis o njegovu boravku u Francuskoj i Njemačkoj (III); na kraju se kronološkim redom nižu radovi drugih autora o Vukotinoviću, koji su nastali u razdoblju od stotinu i trideset godina, to jest od 1834. do polovine 1964. godine.

I

LJUDEVIT VUKOTINOVIĆ: *Kratke crtice iz moga života*

Rukopis. Autorove uspomene na pojedine događaje između 1832. i 1867. godine, to jest do časa kad je otpušten s velikožupanske dužnosti. Ta

su sjećanja isprepletena podacima iz njegova života i iz života onih ličnosti s kojima je u svom djelovanju dolazio u vezu. – Ovaj se rukopis sastoji od dvanaest osmina arka, s obadje strane ispisanih Vukotinovićevom rukom. Čuva se u Arhivu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu; sign. XV-17. U vezi je s kratkom autobiografijom pod naslovom *Vjekopis* (vidi u ovoj *Literaturi* narednu jedinicu).

LJUDEVIT VUKOTINOVIĆ: *Vjekopis*

Rukopis. Pokušaj autobiografije; zahvaća od rođenja do godine 1876. koja se tu spominje kao posljednja. – Rukopis se sastoji od četiri oveća (folio) lista na kojima je pribilježen i nekompletan popis autorovih radova. Čuva se u Arhivu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu; sign. XV-17. U vezi je s *Kratkim crticama iz moga života* (vidi u ovoj *Literaturi* prethodnu jedinicu).

II

LJUDEVIT VUKOTINOVIĆ: *Iz ilirske dobe. Nekolike uspomene na Stanka Vraza*

Hrvatski svjetozor, Zagreb, II, br. 38, 17. ožujka 1878, str. 297-299
Između Vukotinovića i Stanka Vraza postojala je iskrena i dugotrajna prijateljska veza, pa je razumljivo da se u ovim sjećanjima na Vraza mogu naći i podaci o Vukotinovićevu životu.

LJUDEVIT VUKOTINOVIĆ: *Uspomena iz g. 1848.*

Vijenac, Zagreb, XIII, 1881, br. 10-18, 20-23
Svoju odluku da napiše ove uspomene Vukotinović tu (br. 10, str. 156) obrazlaže ovako: »Naša namjera nije dublje se upuštati u kakova razmatranja politička; želimo samo zabilježiti nekoje crtice i nekoje prizore iz tadašnjih vremena, da služe mlađemu naraštaju za ubavijest, zajedno i za dokaz, da mirni inače i u političnom životu vrlo trijezni Hrvat znade – kad udari za njega sat – biti oduševljen i energičan.«

LJUDEVIT VUKOTINOVIĆ: *Uspomena na godinu 1833-1835.*

Narodne novine, Zagreb, LI, br. 3, 5. siječnja 1885, str. 2-3
Te je uspomene Vukotinović zabilježio pedeset godina poslije značajne 1835. godine. Autor tvrdi »da se prvi početak naše novije književnosti ima pripisati boravku i sastanku hrvatskih i nekih srpskih mladića na Saboru požunskom 1832.«. U Požunu su te mlade ljude posjetili naši studenti iz Beča, a ovi su im posjet kasnije vratili. U Požunu ih je pohodio i Ljudevit Gaj te je pred njih iznio svoj program. Dalje autor govori o prijelazu s kajkavskoga dijalekta na štokavski, o zamjeni hrvatskoga imena ilirskim, o nastajanju Gajevih hrvatskih novina itd. Tu daje i dosta opširnu i pozitivnu karakteristiku Gajevu.

III

LJUDEVIT VUKOTINOVIĆ: *Uspomene požunske na god. 1833.*

Na rukopisu je Vukotinovićevom rukom označena 1874. kao godina kad su te uspomene nastale. Rukopis sadržava autorova sjećanja, autobiografski obojena, na doba njegova boravka u Požunu gdje je prisustvovao Požunskom saboru kao jurat grofa Janka Draškovića; autor prikazuje odnose između hrvatskih i mađarskih poslanika, ulogu jurata na Saboru, izvansaborske zadjevice između hrvatskih i mađarskih jurata, dotiče se svoga literarnog rada u tom razdoblju itd. Rukopis se sastoji od dva lista listovnog papira. Čuva se u Arhivu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu; sign. XV-17.

LJUDEVIT VUKOTINOVIĆ: *Mađaronstvo u Hrvatskoj*

Vukotinović je na rukopisu zabilježio 1876. kao godinu njegova nastanka. To su uspomene na zbivanja u Hrvatskoj od početka ilirskog pokreta pa otprilike do 1848. Autor prikazuje odnos Hrvatske prema Mađarskoj i prema Austriji. Iz glavne teme proizlaze neki autobiografski podaci. – Rukopis se sastoji od sedam ispisanih strana listovnog papira. Čuva se u Arhivu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu; sign. XV-17.

LJUDEVIT VUKOTINOVIĆ: *U Francesku i Njemačku*

Rukopis. Vukotinović opisuje svoje putovanje u inozemstvo na koje je pošao 2. rujna 1860, a vratio se oko polovine listopada iste godine. Namjera mu je bila da u Francuskoj i Njemačkoj prouči vinogradarstvo i pivničarstvo. Opisujući to svoje putovanje, bilježio je te stručne podatke, ali dao je i mnogo više: prikazao je i gradove i ljude, i umjetnička djela i prirodu. – Rukopis se sastoji od devetnaest araka papira kancelarijskog formata. Pisan je mnogo kasnije, vjerojatno nakon svih naprijed navedenih rukopisa, i to prema bilješkama koje je za putovanja pravio u svom notesu. Rukopis i notes čuvaju se u Arhivu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu; sign. XV-17.

IV

1834 PAUL JOSEPH ŠAFARIK: *Pregled najnovijeg knjižstva ilirski Slavjana.*

III. *Knjižstvo horvatsko od godine 1820. Prodolženije*
Serbskij letopis, Budim, X, 1834, častica I, 36, str. 13

Tu se Vukotinović prvi put spominje među značajnijim hrvatskim književnicima, i to kao autor drame *Golub* i kao »plamene ljubovi k otečevstvu i rodu svome punij Horvat«. Uvršten je kao posljednji, u fusnoti, jer je »vjerojatno dodan kad je radnja već bila u štampi.

1833 [Pawel Josef Šafarik]: [Bez naslova.]

Časopis Českého museum, Praha, XII, 1838, 3, str. 430: Liternej zprávy, c) Literatura illyriska

Pored ostaloga, tu se nalazi vrlo povoljno mišljenje u Vukotinićevoj zbirci *Pjesme i pripovijetke* (Zagreb, 1838). Taj je članak na hrvatski preveo St. V. (Stanko Vraz) i objavio ga u »Danici ilirskoj«, IV, 1838, pod naslovom *Rasudak najnovijih plodova slovesnosti ilirske*; ulomak o spomenutoj Vukotinićevoj zbirci nalazi se u broju 51, str. 201–202, te u tom prijevodu glasi: »... Između njih sa svojom izvrsnošću i ljupkošću naše oči najviše k sebi vraćaju: *Pjesme i pripovijetke od Ljud. Vukotinića*. U Zagrebu, tiskom kr. pr. ilir. tiskarne dra Ljud. Gaja. 1838, 16, str. 131. Knjižica ova objima, što se već ponešto iz napisa njezinoga vidi, drobne pjesni, balade, pripovijetke – posljednje u nevezanoj riječi složene. Polag našega mnijenja jest odjelak prvi najvrjniji. Pjesmice ove odlikuju se vrelošću i nježnošću čutenjâ, prostom, neizbrojnom krasotom sloga, i neprimjerivom ljupkošću jezika tako lijepo, da se mnoge među njimi kao dragocjeni biseri novijega pjesništva ilirskog smatrati mogu. No između balada ima također nekoliko dosta izabranih, i u pripovijetkama vlada toliko dobrih pjesničkih elementah, da se, ako pjesnik na svojoj stazi ostane, literatura ilirska i u ovoj struci od njega punim pravom obogaćenja nadati smije«.

- 1840 DRAGUTIN SELJAN: *Početak, napredak i vrijednost literature ilirske. S kratkim geografsko-statističkim opisom ilirskih država*. U Zagrebu, 1840.

Sa tridesetak riječi dana je ovdje (str. 59) karakteristika tada mladog (27 godina) a ipak priznatog književnika Vukotinića: »*Ljudevit Vukotinić*, križevačke varmede bilježnik, izvan mnogobrojnih prekrasnih, junačkih i, značaju naroda primjerno, narodnost uzbuđujućih pjesama u »Danici«, izdao je također *Pjesme i pripovijetke*, krasnu i mnogo objubljenju knjižicu«. Ta je zbirka izašla u Zagrebu 1838.

- 1841 D.D.D. [Dimitrija Demeter]: *Ilirsko kazalište u Zagrebu*

Danica ilirska, Zagreb, VII, 1841, br. 3, 5, 13, 14

U broju 3, od subote 16. siječnja 1841, spominje se Vukotinićev prijevod drame *Bretislav i Juta* Karla Eгона Eberta.

- 1842 [Stanko Vraz]: *Pjesmarica. Zbirka I. Pjesme domorodne izdane po D. R. i L. V.* itd. U Zagrebu, 1842, 16 str. VIII, 120.

Kolo, Članci za literaturu, umjetnost i narodni život, Zagreb, I, 1842,

Kratke nove književne vijesti, Ilirske knjige od god. 1842, str. 147

Prikaz antologije patriotskih pjesama što su je izdali Dragutin Rakovac i Vukotinić. Vraz ističe da je ta antologija »odgovorila želji domorodnoga našeg svijeta«, jer se »gotovo čitava hiljada komada prvoga izdanja razgrabila«.

- [Stanko Vraz]: *Ruže i trnje od Lj. Vukotinića*. U Zagrebu kod Fr. Župana, 1842.

Kolo, Članci za literaturu, umjetnost i narodni život, Zagreb, I, 1842,

Kratke nove književne vijesti, Ilirske knjige od god. 1842, str. 147

Vraz napominje da je Vukotinić jedan »između trojice, koji su običali, da neće ništa o sebi govoriti«, pa zato on sam iznosi naslove četiriju dijelova te knjige, ističući uz to da *Zimskih misli* ima šest, »dakle još nekoliko brojeva više negoli jih je bilo u nar. naših novinah«.

- 1844 I.R.C. [Jakob Rešetar iz Cerovca – Stanko Vraz]: *Dopis iz Zagreba Podunavka, (bez godišta), Beograd, 1844, br. 11 (subota 11. marta) – 14 (subota 1. aprila)*

U broju 13, od petka 24. marta 1844, str. 52, o Vukotinićevoj prozi *Prošasnost ugarsko-hrvatska, I. Štitonoša*, Vraz kaže: »Knjiga ova najbolja je od sviju knjiga ove struke, što ji je dosad kod nas ugledalo svet. Pored toga stoji cena njezina u shodnosti vremena, u koje bi izašla. Šteta te ima toliko tiskarski pogrešaka«.

- 1845 [Anonimno.] *Vukotinić über Kroatiens Stellung zu Ungarn*

Jahrbücher für slawische Literatur, Kunst und Wissenschaft, Leipzig, III, 1845, 5. Heft, VIII. Soziale und Kulturzustände, 5; str. 194–195

Prikaz Vukotinićeve rasprave *Regni Slavoniae erga Hungariam legalis correlatio* (Zagreb, 1845). Recenzent ističe da je odnos Hrvatske prema Ugarskoj na raznim stranama prikazan različito, pa je već bilo krajnje vrijeme da se ozbiljno pristupi sastavljanju neke vrste hrvatskog zakonika. To je učinio Vukotinić spomenutim svojim djelom u kojem iznosi »alle das Vaterland betreffende Gesetze vom heiligen Stephan angefangen bis auf die neueste Zeit«. Kako se u prikazu ističe, Vukotinić tu potanko dokazuje da *Regnum Slavoniae* znači Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju zajedno, a osim toga da Kraljevina Slavonija ima neosporno pravo na takozvane »tri donje županije«. »Und so ist denn die vom letzten ungarischen Reichstag so sehr angefochtene Integrität und Municipalität des Nebenreiches gesetzlich neu festgestellt und vermag nun allen Angriffen ihrer innern und äussern Feinde abermals zu trotzen für Jahrhunderte; ...«.

- [Anonimno.] *Kolo: Artikel für Literatur, Kunst und Nationalleben*. II. Heft. Agram, 1842.

Jahrbücher für slawische Literatur, Kunst und Wissenschaft, Leipzig, III, 1845, 11. Heft, IV. Bibliographie; str. 392–393

Prikazujući sadržaj druge knjige (1842) Vraz – Vukotinić – Rakočeva »Kola«, anonimni se recenzent opširnije osvrće na Vukotinićeve raspravu *Ilirizam i kroatizam* koja je tu objavljena; naziva je »ein höchst wichtiger Artikel«, »eine vollständige, kräftige, durch Unterzeichnung des Namens persönlich vertretene Erklärung«; tu je i kratak sadržaj te rasprave.

- 1846 – k [Bogoslav Šulek]: *Pogled na ljetošnje proizvode naše književnosti*

Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, Zagreb, XII, 1846, br. 22–24

U broju 23, od subote 6. lipnja, str. 90, pisac se ukratko osvrće na Vukotinićeveu novelu *Iz dopisa dviju prijatelja* (Iskra, 1846) za koju kaže

da je pisana »slogom kod naših susjeda obljubljenim, dok je takozvana 'Zerrissenheit' u mnogoj glavi obilazila. Spisatelj nam je nastojao smiješnost i nenaravnost takovoga fantastičkoga načina mišljenja predočiti«.

1847 [Službeno. Bez naslova.]

Agramer politische Zeitung, Agram, XXII, No. 55, Samstag den 10. Juli 1847; str. 227

Obavijest da se Ludwig v. Farkas privatno i službeno može služiti prezimenom *Vukotinić*. U toj obavijesti označen je samo dan, mjesec i broj rješenja (»Intimat«), ali ne i godina; ipak, razumije se da je to ista godina (1847) kad je ta bilješka u ovim novinama objavljena. – U literaturi se može naći da je pohrvaćenje prezimena *Farkas* izvršeno 1840. odnosno 1841. godine. Vidi: Ivan Bojničić, *Der Adel von Kroatien und Slavonien*, Nürnberg, 1899, str. 46, a u priloženoj literaturi vidi: Vijenac, Zagreb, I, br. 1, 3. studenoga 1909, Listak, str. 23–24 (anonimno); Dragutin Hirc, *K stotoj obljetnici Ljudevita Vukotinića* (Narodne novine, Zagreb, LXXIX, 1913, br. 10–12); Vijenac, Zagreb, IV, 1913, br. 2, str. 48–50 (anonimno).

1847[?] [Stanko Vraz]: [Rukopis bez naslova].

R[udolf] Maixner: Neobjelodanjeni Vrazovi članci i dokumenti Građa za povijest književnosti hrvatske, Zagreb, 20, 1951, str. 7–48
Maixner prepostavlja (str. 15) da je nađeni Vrazov rukopisni odlomak »možda uvod u recenziju Vukotinićeve knjige pjesama što je izašla 1847. i o kojoj je riječ u posljednjoj nedovršenoj rečenici«, to jest o zbirci *Pjesme*. Maixner donosi taj odlomak (str. 42) koji u cijelosti glasi: »G. Vukotinić veteran je nove naše književnosti. Kako su g. 1835. počele izlaziti Novine i Danica, on se između prvih pojavio u tih listovih sa nekoliko prekrasnih svojih ljubeznih pjesmica, koje nadahnute nekakvom nježnom još nepoznatom prostotom ili dražestju do malo su omilile svim našim štiocem osobito hrvatskim lepoticam. U isto doba izašla je vatrena njegova davorija, koja na način one svetoslavne francuzke davorije *Rouge-de-Lilla* (sic), krèpko je pobudila i razprostèrla kod nas duh domorodni, te još dan danas stoji na èelu sviu naših pjesamah te vèrati. Odposlè i danas nije u nijedno doba prestao g. Vukotinić ujavlati se krèpkim svojim glasom i zdravim razumom, kad bi se god povelò pitanje o glavnoj kakvoj točki naše stvari. Međutim brinuo bi se on sve to vrème poticati ljubav k èitanju, izvan pjesamah lirikièkih i povèstnih slažući i zabavne povèsti i pripovèdke u nevezanom slogu (poznajviše historičke) u kojoj struci polag suda našeg i većine štioacah, također prvo ga ide mèsto. Iz toga se vidi, da je g. Vukotinića (sic) jedan između prvih faktora nove naše književnosti, èitava jedna glava njezine historie, èerveni onaj konac, što se proplitje kroz sva štadìa razvitka književnog i domorodnog domovine naše. Drago nam je osobito, da sud taj o njemu prenesti možemo baš u dobar èas istom što je oglasio podpuno izdanje pjesamah i pjesmicah, nadajuçi se, te èe reçi naše po (...)«.

- 1849 [Ede Zerpak?]: *Geschichte des Illyrismus oder des süd-slavischen Antagonismus gegen die Magyaren. Nebst einem Vorworte von Dr. W. Wachsmuth.* Leipzig, 1849.
- Pored ostaloga, u ovoj se knjizi govori i o Vukotinovićevim političko-patriotskim pjesmama, prvenstveno o davoriji *Nek se hrusti šaka mala*, koja je tu prevedena na njemački (uključivši i onu strofu koja u *Glogovkinjama* zbog prevelike borbenosti nije preštampana), pa o Rakovac-Vukotinovićevoj *Pjesmarici*, antologiji domorodnih pjesama. Wachsmuth u predgovoru kaže da se ne može znati tko u hrvatsko-madžarskom sporu ima pravo, ali da neke od tih hrvatskih pjesama »atmen Krieg und Tod, es sind wahre Herausforderungen«. Anonimni autor naziva ih »bluttriefende Expektionen«.
- 1850 [Stanko Vraz]: *Pjesme Ljudevita Vukotinovića.* U Zagrebu, 1847. Tiskom Dr Ljudevita Gaja. 12. Bez naznačenja stranica.
- Kolo, Članci za literaturu, umjetnost i narodni život, Zagreb, VII, 1850, Knjigopis, str. 81
- O tom Vukotinovićevu izdanju Vraz u cijelosti kaže: »Zbirka raznih pjesama našeg opće omiljenog pjesnika. U ovoj zbirci najznamenitije su one pod imenom *Moslavanke* i *Perunike*. Moslavanke su pjesmice pune šale, djeca trenutka, opaske pjesnika iz života svog ili okolice svoje. Perunike dišu sasvim protivnim duhom. Ovo su listići izrezani iz srca pjesnikova, napisani njegovom vrućom krvom, dišući najdubljom željom zaljubljenika. Ostale strane ove knjige od manje su znamenitosti«.
- 1851 [Anonimno.] *Njekoja glavna pitanja našeg vremena od Ljudevita Vukotinovića*, str. 28 u 16. Cijena 3 kr. sr. Tiskom Fr. Župana u Zagrebu.
- Kolo, Članci za literaturu, umjetnost i narodni život, Zagreb, VIII, 1851, Knjigopis, str. 146
- Autor iznosi naslove pojedinih članaka ove knjige (koja je štampana 1848. godine) pa na kraju kaže: »Lijepa je ovo knjižica i vrijedna da se i sad često pročita, jer je duh vremena u njoj shvaćen«.
- 1853 [Anonimno.] *Iz Zagreba*
- Neven, Zagreb, II, br. 16, četvrtak 21. travnja 1853, Tobolac, str. 256-257
- Napadaj na Vukotinovića zbog toga što je na njemačkom jeziku objavio *Reisebericht* (tačnije: *Geognostisch-botanischer Reisebericht über das kroatische Küstenland, das Likaner und Otočaner Grenz-Regiment*) u kojem iznosi rezultate istraživanja »južnih strana naše domovine«, što su ih 1852. godine, na poziv Zemaljske vlade, poduzeli Vukotinović i dr Josip Kal. Schlosser (vidi: *Gospodarske novine, Zagreb*, 16. travnja 1853, dodatak).
- [Anonimno.] *Iz Zagreba*
- Neven, Zagreb, II, br. 18, četvrtak 5. svibnja 1853, Tobolac, str. 288-289
- O prikazivanju Vukotinovićeve igrokaza *Gozba*; kritika je negativna pa se autorovo ime namjerno ne spominje.

[Anonimno.] *Iz Zagreba*

Neven, Zagreb, II, br. 19, četvrtak 12. svibnja 1853, Tobolac, str. 303

Uz svečano uvođenje Đure Haulika u nadbiskupsku čast održano je prikazivanje Vukotinovićeve drame *Gozba*; u ovoj je obavijesti zabilježeno da ju je općinstvo osudilo.

[Anonimno.] *Odgovor g. Ljudevitu Vukotinoviću*

Neven, Zagreb, II, br. 21, četvrtak 2. lipnja 1853, str. 336

Odgovor na Vukotinovićeve odgovor na članak kojim su ga u »Nevenu« (Zagreb, II, 1853, br. 16, str. 256–257) ukorili što je *Reisebericht* pisan njemački; gornji Vukotinovićeve odgovor štampan je u »Narodnim novinama« (XIX, 1853, br. 115). Usput se spominje i Vukotinovićeve drama *Gozba*.

- 1860 IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI: *Bibliografija jugoslavenska. Knjiga prva: Bibliografija hrvatska* Dio prvi. Tiskane knjige. Zagreb, 1860. Dodatak k prvom dijelu. Tiskane knjige. Zagreb, 1863.
Vukotinovićeve djela: str. 45, br. 502; str. 159, br. 1849; str. 181/182, br. 2081–2093; u *Dodatku*: str. 30, br. 338–339.

ADOLFO VEBER TKALČEVIĆ: *Ilirska čitanka*, II. Beč, 1860.

Pored popisa najvažnijih Vukotinovićeve djela, u ovu su čitanku unesene i njegove pjesme *Mojoj majci* i *Vidrensko brdo*, pa članak *Priroda i smrt* (str. 210–216).

- 1861 J. J. [Janko Jurković]: *Kritike*

Naše gore list, Zagreb, I, 1861, br. 2, 3, 5.

U broju 3, od 25. siječnja (str. 22–23), i u broju 5, od 15. veljače (str. 39–40), prikazan je almanah *Leptir* za 1861. godinu, kojemu je urednik bio Vukotinović; autor prikaza osvrt se i na Vukotinovićeve »noveletu« *Četnik* koja je objavljena u tom godištu *Leptira*.

- 1862 ĐURO DEŽELIĆ: *Životopisi slavnih književnika jugoslovenskih. IV. Ljudevit Vukotinović*

Glasnoša, Karlovac, II, 1862, br. 33 (srijeda 23. travnja) – 35 (srijeda 30. travnja)

Vukotinovićeve biografija iznesena je tu uporedo s biografijama nekolicine najznačajnijih ličnosti Hrvatske toga doba: Tomaša Mikloušića, Tome Bakača Erdödyja, Dimitrija Demetera, Franje Račkoga, Pavla Štoosa, Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. Dvije od tih biografija (Tomaša Mikloušića i Tome Bakača Erdödyja) napisao je Radoslav Lopašić, a sve ostale Đuro Deželić. – Vukotinović je u to vrijeme na kraju petog decenija života.

- 1863 AUGUST KANITZ: *Geschichte der Botanik in Ungarn*. Hannover, 1863.

Među istaknutim botaničarima autor govori i o Vukotinoviću (str. 141–142); iznosi njegov kratki životopis i popis njegovih djela.

VÁCSLAV KRÍZEK: *Anthologie jihoslovanska s předcházející krátkou srovnávací naukou o tvarech a připojeným slovníčkem*. V Praze, 1863.

U ovu je antologiju Vukotiniović našao sa svojim pjesmama *Vidrensko brdo* i *Bratja* (str. 224–225). Kao ni ostali prilozi, ni ove pjesme nisu prevedene na češki, nego su štampane u svom originalnom obliku.

1864 [Vatroslav Jagić.] *Jihoslované, Obraz narodopisno-literarni*. Praha, 1864. P.o.

U toj se knjizi Vukotiniović na nekoliko mjesta spominje usput, a njegov kratki životopis i popis njegovih djela, prvenstveno literarnih, nalazi se na str. 376–377.

[Anonimno.] *Aus Agram (Die landwirtschaftliche und Industrie-Ausstellung des dreieinigigen Königreichs. – Der kroatische Landtag und ein journalistisches Steeple chase [Sic!]. – Die »Agramer Zeitung« und die kroatische Zeitungs-Pressé überhaupt. – Der Vorschlag des Grafen Pučić)*

Politik, Prag, III, 1864, Feuilleton, Nr. 222, Samstag, den 13. August, str. 1; Nr. 223, Sonntag, den 14. August, str. 1

U broju 222 satirički se prikazuje nagradna utrka u kojoj sudjeluju »Domobran«, »Narodne novine« i »Agramerica« (Agramer Zeitung): »Vorán 'Domobran', Goldfuchs, noch jung, aber gut dressirt, geritten von Herrn v. Farkaš-Vukotiniović, nach allen Regeln einer guten Dressur mit spielender Grazie die Führung übernehmend; ihm nach die eisengraue 'Narodne novine', vorgeführt und gelenkt vom Besitzer selbst, etwas gealtert, aber durch alte Erfolge kühn gemacht und dazu noch von ungestümen Kreditoren vorwärts gepeitscht . . .«. U tom se tonu i dalje slikovito prikazuje odnos između tih triju političkih novina. – U narednom se broju anonimni autor opet obara na Vukotiniovića koji da se sam ponudio da će na jednom od svojih putovanja u Beč posredovati da se ubrza odluka o tom tko će preuzeti »Agramer Zeitung«. »Und er vermittelte so gut, dass er sich eines Tages dem ob solcher Freundschaft ungewein erbauten neuen Redacteur als der eigentliche Herr und Gebieter der 'Agramer Zeitung' entpuppte und es dem verdutzten Redacteur freigestellte, entweder nach seiner (des Hrn. v. Farkaš-Vukotiniović) Pfeife zu tanzen und sich dazu noch schriftlich zu verpflichten, oder aber von der 'Agramerica' Abschied zu nehmen . . . Herr von Farkaš-Vukotiniović ist ausserdem, dass er sich in den Besitz der 'Agramer Zeitung' zu setzen gewusst hat, auch noch der Gründer und Leiter des 'Domobran', und er hat, wie ich bestimmt weiss, bereits auch dem Eigenthümer der 'Narodne novine' wegen Abtretung seines Blattes mit einem sehr kritischen 'aut aut' Anträge gemacht«.

1870 [Anonimno.] *Narodno kazalište*

Vijenac, Zagreb, II, br. 41, 8. listopada 1870, str. 656

O drami *Okret* koju je prema francuskom komadu *Le chemin retrouvé* Louisa Leroya i Régnera preveo Vukotiniović.

- S. [ime] LJUBIĆ: *Narodni zemaljski muzej u Zagrebu*
 Vjesnik Narodnoga zemaljskoga muzeja u Zagrebu za godinu 1870. Zagreb, 1870, str. 3-16
 S ovim su člankom u vezi Vukotinovićeve bilješke i pismo što ih je poslije autorove smrti objavio Dragutin Hirc pod Vukotinovićevim imenom, a pod naslovom *Kratka historija narodnoga hrvatskoga muzeja* (Narodne novine, Zagreb, LIX, br. 115, subota 20. svibnja 1893, Prilog, str. 3-4).
- 1871 [Anonimno. Bez naslova.]
 Vijenac, Zagreb, III, br. 47, 25. studenoga 1871, str. 760
 O prikazivanju opere *Ernani* i o Vukotinovićevu prijevodu libreta sa tu operu.
- NIKOLAJ V. GERBELJ: *Poezija Slavjan. Sbornik lučših poetičeskikh proizvedenij slavjanskih narodov v perevodah russkikh pisatelej*. Sanktpeterburg, 1871.
 Na str. 223-232. nalazi se uvodna studija A. Budiloviča *Serbo-horvatskaja literatura*, a zatim se, pod naslovom *Serbo-horvatskie poety*, redaju hrvatski i srpski pjesnici (str. 233-293, ukupno 37 autora), od starih dubrovačko-dalmatinskih do izdavaču suvremenih, svaki s kratkim prikazom života i rada i s prijevodom jedne ili više pjesama; zanimljivo je da je Vukotinović (u knjizi: L. Vukotinović) zastupan sa pet svojih pjesama (u prijevodu N. Gerbelja i N. Berga), a da su neki pisci, za koje danas smatramo da su bili značajniji od Vukotinovića, predstavljeni jednom pjesmom (Vraz, na primjer, samo pjesmom *Moj věnok*).
- 1872 [Anonimno. Bez naslova.]
 Vijenac, Zagreb, IV, br. 9, 2. ožujka 1872, str. 143-144
 O prikazivanju Hebbelove tragedije *Judita* u Vukotinovićevu prijevodu.
- 1877 DRAGUTIN HIRC: *Prirodopisci u Hrvata*
 Napredak, Časopis za učitelje, uzgojitelje i sve prijatelje mladeži, Zagreb, XVIII, 1877, br. 10-12
 U broju 11 od 10. travnja 1877. (str. 166-167) govori se o Vukotinoviću i o dru Josipu Kal. Schlosseru kao o prirodoslovcima i o njihovim istraživačkim putovanjima po Hrvatskoj; navode se njihova prirodoslovna djela.
- 1879 JOSEPH ARMIN KNAPP: *Ludwig von Vukotinović. Eine biographische Skizze*. Wien, 1879.
 P. o. iz »Oesterreichische botanische Zeitschrift«, 1879, br. 1, str. 1-6
 »Ein thatenreiches Leben ist es, das hier zum ersten Male in seiner Gesammtheit entrollt werden soll.« Autor ističe da se u ovom svom radu osvrće uglavnom na Vukotinovićevu botaničku djelatnost. »Vukotinović's Wirken ist für Kroatien geradezu ein epochemachendes, und selbst das

Ausland, dem er einen grossen Theil seiner Arbeiten zugänglich gemacht, erkennt bereitwillig dessen Verdienste an.« – Ovaj rad sadržava biografiju, u glavnim crtama, i popis radova, osobito prirodoslovnih.

ANGELO DE GUBERNATIS: *Dizionario biografico degli scrittori contemporanei* ... Firenze, 1879.

Kratka biografija Vukotinovićeva s popisom njegovih prirodoslovnih naučnih radova; naslovi radova prevedeni su na talijanski.

- 1884 LJUDEVIT ROSSI: *Dr Josip Calasancij Schlosser vitez Klekovski. Prvi predsjednik »Hrvatskog planinskog društva«. Životopisna crta Spomenica Hrvatskog planinskog društva u Zagrebu, Zagreb, 1884, str. 1-17.*

Prikazujući životni put i rad Schlosserov, autor se dotiče i Vukotinovića; navodi njihova zajednička prirodoslovno-naučna istraživačka putovanja po hrvatskim krajevima, počevši s onim koje su poduzeli između 20. svibnja i 25. lipnja 1852, na poziv hrvatske vlade da prouče Hrvatsko primorje i gornju Krajinu; uz svako putovanje Rossi poimence navodi mjesta koja su posjetili.

- 1885 CONSTANT von WURZBACH: *Vukotinović, Ludwig Farkas von* - Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, Wien, 1855-1891, Bd. 52, 1885, str. 27-30.

Opširna biografija Vukotinovićeva s popisom njegovih radova i s kratkom literaturom o njemu.

FRANJO K. KUHAČ: *Glazbeno nastojanje Gajevih ilira. Povjesna crtica. Svečani spis u spomen pedesetgodišnjice hrvat. književnoga preporoda*. Zagreb, 1885.

O kolektivnoj kompoziciji napjeva za Vukotinovićevu davoriju *Nek se hrusti šaka mala* (str. 19-21); o Ferdi Livadiću (str. 21) i o Ivannu Padovcu (str. 23) kao o kompozitorima Vukotinovićevih balada i ljubavnih pjesama.

- 1893 [Dragutin Hire]: *Ljudevit pl. Vukotinović. U spomen njegova osamdesetog rođendana 13. siječnja 1893.*

Narodne novine, Zagreb, LIX, br. 7, utorak 10. siječnja 1893, str. 3-4
Ovaj je članak štampan otprilike dva mjeseca prije Vukotinovićeve smrti (17. ožujka 1893). Sadržava obuhvatan i detaljan prikaz Vukotinovićeva djelovanja, u vezi s podacima iz njegova života, pa njegovih zasluga na raznim područjima. Budući da je Vukotinović Hirecu bio očinski sklon (Hire ga naziva svojim dobrotvorom), podatke za ovaj članak Hire je mogao doznati od Vukotinovića sama.

[Anonimno.] *Osamdesetgodišnjica Lj. pl. Vukotinovića*

Narodne novine, Zagreb LIX, br. 10, 13. siječnja 1893, str. 2

Klub Narodne stranke uputio je Vukotinoviću, kao svom predsjedniku,

izaslantstvo da mu čestita osamdesetu godišnjicu života. Navodi se (»otprilike«, kako je zabilježeno) govor koji mu je održao potpredsjednik Stranke Sv.(etozar) Kušević.

[Anonimno.] *Ludwig von Vukotinić (1813–1893)*

Agramer Zeitung, Agram, LXVIII, Nr. 11, 14. Jänner 1893, str. 1
U povodu osamdesetog rođendana.

[Anonimno.] *Ljudevit Vukotinić*

Vjesnik Županije virovitičke, Osijek, II, br. 3, 1. veljače 1893, Književnost, str. 21

Bilješka uz osamdesetu godišnjicu.

[Dragutin Hirc]: *Ljudevit pl. Vukotinić*

Narodne novine, Zagreb, LIX, br. 64, subota 18. ožujka 1893, str. 1–2

Nekrolog. U općenitom osvrtu na ličnost Vukotinićeve autor ga opravdava što je postao pristaša i član Narodne stranke i predsjednik Kluba Narodne stranke. Životopis. Doslovce se citira osmrtnica.

[Anonimno.] *Ludwig v. Vukotinić*

Agramer Zeitung, Agram LXVIII, Nr. 65, Montag 20. März 1893, str. 1

Na dan Vukotinićeve pogreba autor ovog nekrologa napisao je, među ostalim, i ove tople riječi: »... Ein Ehrengrab für Vukotinić und sanft mögen seine müden Gebeine darin ruhen! Wem das Glück beschieden war, die Früchte der Saat, die er inmitten schwerer Kämpfe ausgestreut, so reichlich zu ernten, der mag beruhigt die Augen schliessen zum ewigen Schläfe, dem braucht um das Urteil der Geschichte nicht bange zu sein«.

[Anonimno.] *Sprovod Ljudevita plm. Farkaša-Vukotinića*

Narodne novine, Zagreb, LIX, br. 66, utorak 21. ožujka 1893, str. 2–3

Što je Vukotinić značio u svoje vrijeme, vidi se i po uvodnim riječima u ovaj članak, koje odišu iskrenošću: »Jučer poslije podne sahranismo Vukotinića, jednog od posljednjih Ilira! Komu Hrvatu da bolno ne uzdršće srce kod ove pomisli, koga da ona ne gane na suze, kad zauvijek iščezava u nijemoj i hladnoj grobnici zemaljski lik junaka, koji se je borio pod prvom zastavom narodnog prenuća, – a koji je i nakon čezdeset godina borbe još uvijek stajao na vidiku i u prvom redu borbe? Koji da se ne pokori glasu srca i savjesti? Koji da se opre nepobitnim činjenicam, koje ne stvaraju pojedinci, već dugo vrijeme od vjekova?« – Sprovod je održan u ponedjeljak 20. ožujka 1893. u 3,30 poslije podne; krenuo je iz Vukotinićeve stana u Medulićevoj ulici 7; pokojnika je otpratio župnik Svetoga Marka dr Stjepan Boroša, mnoge ugledne ličnosti zagrebačkoga političkog, kulturnog i naučnog života (među njima i ban grof Khuen Hedérváry) i mnoštvo građana; ispraćaj je trajao pet sati. – Vukotinić leži u Ilirskoj arkadi.

[Anonimno.] *Ludwig v. Vukotinić*
Slavonische Presse, Esseg, IX, Nr. 35, Dienstag den 21. März 1893,
str. 1-2
Nekrolog.

[Anonimno.] *Ljudevit pl. Vukotinić*
Novo vreme, Zemun, V, br. 30, sreda 10. (22) marta 1893, str. 3
Nekrolog.

[Anonimno.] *Ljudevit Vukotinić*
Vijenac, Zagreb, XXV, br. 12, 25. ožujka 1893, str. 191.
Nekrolog.

[Anonimno.] *Ljudevit pl. Farkaš-Vukotinić*
Varaždinski vjesnik, Varaždin, IV, br. 12, 25. ožujka 1893, str. 1
Narodna stranka obavještava o smrti Vukotinićevoj.

[Anonimno.] *Ljudevit Vukotinić*
Slovenec, Ljubljana, XXI, br. 71, 28. marca 1893, Dnevne novice, str. 3-4
Nekrolog. Glavni biografski podaci i kratka ocjena Vukotinićeva rada,
s kritičkim osvrtom na njegov kasniji politički stav: »Od gorećega Ilira
postal je na stare dni privrženec današnjega zistema. To je dosti rečeno,
a soditi ga nočemo, saj je tudi že toliko drugih odličnih mož obrnilo
svoj plašč po vetru. Značajno (karakterno) to ni«. – Riječ 'značajno'
tumači se (u zagradama) u samom članku.

[Anonimno.] *Ljudevit pl. Vukotinić*
Napredak, Časopis za učitelje, uzgojitelje i sve prijatelje mladeži, Za-
greb, XXXIV, br. 10, 1. travnja 1893, Vjesnik, Domaće vijesti, str. 157
Nekrolog.

DRAGUTIN HIRC: *Kratka historija narodnoga hrvatskog muzeja. Napisao
Ljudevit pl. Vukotinić*
Narodne novine, Zagreb, LIX, br. 115, subota 20. svibnja 1893, Prilog,
str. 3-4
Prema Vukotinićevim bilješkama i prema njegovu pismu koje je upu-
ćeno Dragutinu Hircu, Hirc je ovaj članak sastavio, popratio ga svojim
tekstom i objavio pod Vukotinićevim imenom. – Isp. u ovoj *Literaturi*,
pod godinom 1870, rad S. Ljubića: *Narodni zemaljski muzej u Zagrebu*
(Vjesnik Narodnoga zemaljskog muzeja u Zagrebu za godinu 1870, Za-
greb, 1870, str. 3-16).

1894 PLATON KULAKOVSKIJ: *Ilirizmъ. Izslѣdovanie po istoriji horvatskoj litera-
tury perioda vozroždenija*. Varšava, 1894.

O Vukotiniću autor opširnije govori u Glavi III, Otděl 7: *Važnejsije
pisateli illirskago perioda*, str. 348-355, a na mnogo mjesta u knjizi spo-
minje ga kao jednu od najznačajnijih ličnosti ilirizma.

1898 JOSIP TORBAR: *Zivot i djelovanje Ljudevita Vukotinića*

Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1897, Zagreb, 1898, Dvanaesti svezak, str. 120–149

Nekrolog. Opširna biografija s popisom štampanih radova i rukopisa.

1898 – MILAN GRLOVIĆ: *Album zaslužnih Hrvata 19. stoljeća*, Zagreb, 1898–1900
1900

Opširan životopis s naslovima štampanih literarnih radova i rukopisa; četiri strane, nepaginirane; sa slikom.

1900 D. H. [Dragutin Hirc]: *Dosadašnji predsjednici »Hrv. planin. društva«*

Hrvatski planinar, Zagreb, III, br. 7/8, mjeseca srpnja 1900, str. 110–122

O Vukotiniću autor govori na str. 116–120. Navodi glavne podatke iz njegove biografije i nabraja važnije njegove prirodoslovne radove; sa slikom. – Hirc kaže da je Vukotinić bio »pjesnik, dramatik, beletrista, publicista, gospodar, upravnik, arkeolog, geograf, mineralog, geolog, nu kao prirodopisac u prvome redu botaničar i planinar. On, kao jedan od najumnijih Gajevih doglavnika, radio je na književnom polju punih 60 godina, te bi njegov rad sabran u cjelinu ispunio omašno pretince u svačijoj knjižnici, bez članaka i rasprava pod kojima se nije potpisivao«. – Na četvrtoj glavnoj skupštini »Hrvatskoga planinarskog društva«, 14. ožujka 1878, Vukotinić je izabran za predsjednika, kao treći po redu od osnutka Društva; na tom je položaju ostao do 1884. godine. U tom je razdoblju za razvitak planinarstva u Hrvatskoj stekao velikih zasluga. Za njegova je predsjednikovanja »sagrađen čardak na Plješivici, obzidano vrelo kod planinarske kuće na Sljemenu, sagrađeno pristanište kod Kraljičinog zdenca, označeni putevi bojama, sagrađeno pristanište na Plješivici, sagrađen put do Kraljičinog zdenca itd.«. – Vukotinić se prvi od hrvatskih planinara uspeo na Veliki Risnjak (13. srpnja 1877), pa se tamo jedna livada naziva njegovim imenom. – U svom literarno pisanom, sažetom programatskom članku *Zadaća i svrha planinskoga društva* (*Spomenica Hrvatskog planinskog društva u Zagrebu*, Zagreb, 1884, str. 18–20) Vukotinić ističe da je »Naša domovina ... posve shodna za turističke svrhe« te ističe koristi koje bi i pojedinci i zajednica mogli imati od turizma odnosno od planinarstva.

VLADIMIR GUDEL: *Stare kajkavske drame. Književna studija*

Vijenac, Zagreb, XXXII, 1900, br. 46 (17. studenoga) – 51 (22. prosinca); (i poseban otisak)

U broju 51, od 22. prosinca, str. 802–803, autor govori o Vukotinićevim dramama *Golub* i *Prvi i zadnji kip*.

1901 VELIMJR DEŽELIĆ: *Iz njemačkoga Zagreba*

Prosvjeta, Zagreb, IX, 1901, br. 8–10, 12–15 (i poseban otisak)

U broju 15, str. 474, Deželić citira dokument o Vukotinićevu otpustu iz državne službe 1854. godine (u prijepodu s njemačkoga).

- DRAGUTIN HIRC: *Prva hrvatska pjesmarica*
 Prosvjeta, Zagreb, IX, 1901, br. 22, str. 707-711
 Prikaz antologije *Pjesmarica, Zbirka I, Pjesme domorodne* (Zagreb, 1842); izdali Dragutin Rakovac i Ljudevit Vukotinić.
- [Dragutin Hirc:] *Ljudevit pl. Vukotinić*
 Prosvjeta, Zagreb, IX, 1901, br. 23, str. 742
 Kratak prikaz Vukotinićeva literarnog rada. Njegova fotografija u istom broju, na str. 740.
- 1903 - ĐURO ŠURMIN: *Hrvatski preporod*. Zagreb, 1903-1904. I. *Od godine 1790. do 1836.* II. *Od godine 1836. do 1843.*
 Na mnogo mjesta Vukotinić se spominje kao jedan od najznačajnijih iliraca.
- 1905 A. O.: *Vukotinićeve misli o pučkom školstvu prije 60 godina, I, II, III*
 Narodne novine, Zagreb, LXXI, 1905, br. 197, 201, 203
 Potanko se prikazuje Vukotinićeva knjiga *Nješto o školah pučkih* (Zagreb, 1844).
- ĐURO ŠURMIN: *Početak Gajevih novina. Prilog kulturnoj povijesti Hrvatske*
 Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1905, knj. 162, str. 110-134
 Spominje se Vukotinićev koncept proglašavanja Gajevih novina; opširnije se prikazuju *Glogovkinje horvatske*.
- 1906 T. [Josip Eugen Tomić]: *Ljudevit Vukotinić. (Kao pisac u predilirskoj i ilirskoj dobi), I, II, III*
 Narodne novine, Zagreb, LXXII, 1906, br. 8, 9, 11, 13
 Početak Vukotinićeva rada na književnosti autor povezuje s radom Tita Brezovačkoga i Tomaša Mikloušića. Daje detaljan sadržaj Vukotinićevih glavnih literarnih djela i kritički se osvrće na njih.
- AUREL FORENBACHER: *Naša fitogeografija od Schlossera i Vukotinića do danas. Prilog k istoriji botaničkih istraživanja Hrvatske i Slavonije*
 Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1906, knj. 167, str. 129-166
 Govoreći o Vukotiniću kao o botaničaru, osobito kao o floristi (str. 135-138), autor kaže: »... o sustavnom izučavanju naše flore prije Schlossera i Vukotinića ne može biti govora«. Ovdje se navodi veći dio Vukotinićevih prirodoslovnih djela.
- 1909 [Anonimno.] *Ljudevit Vukotinić*
 Vijenac, Zagreb, I, br. 1, 3. studenoga 1909, Listak, str. 23-24
 Pored životopisa Mirka Bogovića, tu je (na str. 24) i kratka biografija Vukotinićeva; djela se ne navode.

- 1910 FRAN GUNDRUM ORIOVČANIN: *Nekoliko pjesama Lj. pl. Vukotinića*
 Proljeto, Zagreb, XVIII, br. 5, 1. ožujka 1910, str. 166–167
 Autor opisuje svežnjić Vukotinićevih pjesama, pisanih njegovom rukom a kasnije štampanih. Gundrum ih je dobio na poklon od Vukotinićeve kćerke Kleone pl. Koritić Mrazovečke.
- 1911 ĐURO ŠURMIN: *Književno-politička parodija Gajevo*
 Savremenik, Zagreb, VI, br. 6, lipanj 1911, str. 347–350
 Šurmin prikazuje razdor između Gaja i trojice urednika »Kola«; citira Gajevu parodiju vlastite pjesme *Još Horvatska nij' propala*.
- 1912 MILAN GRLOVIĆ: *Sedamdesetogodišnjica hrv. podlistka*
 Narodne novine, Zagreb, LXXVIII, br. 12, utorak 16. siječnja 1912, str. 1–2
 Grlović prikazuje četiri Vukotinićeva feljtona koji su pod naslovom *Zimske misli* štampani u »Narodnim novinama« (VIII, 1842, br. 3, 10, 17, 21). Autor ne spominje da su ti feljtoni, sa još dva nova, štampani i u *Ružama i trnju* iste godine (Zagreb, 1842). – Vidi u ovoj *Literaturi*: Olga Šojat, *Vukotinićevi feljtoni i članci*, Zagreb, 1947.
- 1912 – ĐURO ŠURMIN: *Vukotinić i Vraz*
 1913
 Nastavni vjesnik, Zagreb, XXI, 1912–13, br. 6, str. 471–475
 Šurmin govori o literarnim i prijateljskim vezama između Vukotinića i Stanka Vraza.
- 1913 – r [Janko Ibler]: *Ljudevit pl. Vukotinić. (Povodom njegove 100-godišnjice), I, II*
 Narodne novine, Zagreb, LXXIX, 1913, br. 8, subota 11. siječnja, str. 1–2; br. 9, ponedjeljak 13. siječnja, str. 1–2
 Pisac iznosi biografiju Vukotinićeve i kritički se osvrće na njegov politički, literarni i prirodoslovni rad; obrazlaže i opravdava njegovo djelovanje u Narodnoj stranci. Spominje se i Vukotinićevo aktivno sudjelovanje na Svjetskoj izložbi u Beču 1873. i na jubilarnoj Gospodarsko-šumarskoj izložbi u Zagrebu 1891. godine.
- DRAGUTIN HIRC: *K stotoj obljetnici Ljudevita Vukotinića*
 Narodne novine, Zagreb, LXXIX 1913, br. 10 (utorak 14. siječnja) – 12 (četvrtak 16. siječnja)
 Autor navodi obilne podatke u Vukotinićevim precima i iscrpnu njegovu biografiju (s citatom iz matice krštenih).
- ĐURO ŠURMIN: *Naše stogodišnjice*
 Hrvatski narod, Zagreb, XXII, br. 3, četvrtak 16. siječnja 1913, str. 1
 Prikazavši početke ilirskog pokreta, autor govori o Vukotiniću i o Nemčiću uz stogodišnjicu njihova rođenja.

MILAN OGRIZOVIĆ: »Riječ o Vukotinoviću i o Nemčiću.« (Spomen-besjeda prof. dra – na svečanoj matineji u Kr. zem. hrvatskom kazalištu)

Narodne novine, Zagreb, LXXIX, br. 15, ponedjeljak 20. siječnja 1913, str. 1

Govoreći o Vukotinoviću i o njegovim dramama *Golub* i *Prvi i zadnji kip*, Ogrizović kaže: »Obje su stvari napola kajkavske napola štokavske, spajajući drame Brezovačkoga i Mikloušića i ostalih kajkavskih pisaca iz 18. stoljeća s kasnijim ilirakima«. Dalje se s nekoliko rečenica dotiče i ostaloga Vukotinovićeva literarnog rada u vrijeme ilirizma, naročito rada za kazalište, pa za *Gozbu* i *Sastanak u Zrinju* kaže da su »najjače drame« Vukotinovićeve.

Id. [Branimir Livadić]: *100-godišnjica rođenja A. Niemčića i Lj. Vukotinovića, Svečane matinee-a u kazalištu*

Obzor, Popodnevni list, Zagreb, IX, br. 19, 20. siječnja 1913, str. 2

O prikazivanju Vukotinovićeve kajkavske drame *Prvi i zadnji kip* kojom je Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu proslavilo stogodišnjicu rođenja Antuna Nemčića i Vukotinovića; prikazivanje je održano u nedjelju 19. siječnja 1913. prijepodne.

IVAN ŠARIĆ: *Ljudevit pl. Vukotinović. (Povodom stogodišnjice njegova rođenja)*

Kršćanska škola, Zagreb, XVII, br. 1, siječanj 1913, str. 28-30

Kratak prikaz Vukotinovićeva književnoga i znanstvenog rada. Spominju se samo pojedina djela s tih područja.

[Milan Crlović]: *Tri književnička jubileja*

Prosvjeta, Zagreb, XXI, sv. 2, veljača 1913, str. 47 (127) – 64 (144)

Na str. 47 (127) – 57 (137): *Stogodišnjica Ljudevita Vukotinovića*; detaljna biografija Vukotinovićeva s popisom njegovih štampanih djela i rukopisa i s njegovom fotografijom.

[Anonimno.] *Jedan ilirski jubilej: Stogodišnjica rođenja Ljudevita Vukotinovića (1813–1893)*

Vijenac, Zagreb, IV, 1913, br. 2, str. 48–50

Biografija, s većim brojem podataka i s popisom štampanih radova i rukopisa.

[Anonimno.] *Iz povijesti hrvatskog planinarstva. II. Ljudevit Vukotinović*

Vijenac, Zagreb, IV, 1913, br. 3, Planinarski vjesnik, str. 94–95

U povodu stote godišnjice Vukotinovićeva rođenja autor govori o njemu kao o osnivaču, odborniku (1874), potpredsjedniku (1876) i predsjedniku (1878–1884) Planinarskoga društva, pa o njegovim zaslugama za planinarstvo; citira odlomak iz njegova članka *Zadaća i svrha planinarskoga društva* (*Spomenica Hrvatskog planinskog društva* u Zagrebu, Zagreb, 1884).

V.[inko] ŠEPIC: *Stogodišnjica Ljudevita Vukotinića*

Narodna prosvjeta, Pazin, VIII, br. 2-4, srpanj 1913, str. 43-45

Biografija; navode se najvažnija Vukotinićeva književna djela i njegovi glavni naučni radovi iz prirodoslovlja.

DURO ŠURMIN: *Kulturne i književne prilike*

Savremeni, Zagreb, VIII, 1913, br. 2, str. 102-106

Na osnovu podataka iz spisa zagrebačkoga Cenzorskog ureda autor je (na str. 103) zabilježio ovo: »... spominjem, da je Vukotinić za svoga *Gošuba* označio 250 primjeraka, ... Farkaš: *Oštarija pri cesti*, vesela igra u dveh spelavanih, spisal sub nomine Vuk' u 200 kom., te *Jela, horvatsko dete*, poleg nemškog' 300 kom. ...«. Dalje Šurmin kaže da mu nisu poznate te dvije drame Vukotinićeve, ali budući da je »cenzor zabilježio, da su predane 27. lipnja 1832. s naznakom, koliko se komada ima štampati, bit će sigurno, da su i štampane«. – Ipak do danas nije utvrđeno da su ti rukopisi doista objavljeni.

DURO ŠURMIN: *Vukotinić i Nemčić (1813-1913)*

Savremeni, Zagreb, VIII, 1913, br. 2, str. 125-127

Šurmin govori o književnom radu Vukotinićeve; citira dijelove iz korespondencije Vukotinić - Vraz; spominje Vukotinićeve drame *Jela* i *Oštarija pri cesti*; navodi neke njegove biografske podatke.

MILAN OGRIZOVIĆ: *Vukotinićeve drame*

Savremeni, Zagreb, VIII, 1913, br. 10, str. 626-627; br. 11, str. 688-689
Prikaz Vukotinićevih drama, s osobitim obzirom na *Gozbu* i *Sastanak u Zrinju* kojih se rukopisi čuvaju u Kazališnom arhivu u Zagrebu.

[Anonimno.] *Otkriće spomen-ploče Vukotiniću*

Narodne novine, Zagreb, LXXIX, br. 270, ponedjeljak 24. studenoga 1913, str. 2, Domaće vijesti

Ploča je otkrivena na Vukotinićevoj rodnoj kući u Zagrebu, u Mletačkoj ulici broj 10 u nedjelju 23. studenoga 1913. u 11 sati. Prije toga u Gradskoj je vijećnici Milan Ogrizović o Vukotiniću održao predavanje iz kojega se u ovom članku donosi izvadak. – Na otkrivenoj ploči zabilježeno je da je Vukotinić rođen 14. siječnja 1813 (umjesto 13. siječnja, koji se datum redovno uzima kao dan njegova rođenja).

[Anonimno.] *Otkriće spomen-ploče Ljudevitu Vukotiniću*

Hrvatski pokret, Zagreb, IX, br. 270, ponedjeljak 24. studenoga 1913, str. 3

Ploča je otkrivena na Vukotinićevoj rodnoj kući u Zagrebu, u Mletačkoj ulici broj 10, u nedjelju 23. studenoga 1913. – Na ploči je krivo zabilježeno da je Vukotinić rođen 14. siječnja 1813. (umjesto 13. siječnja; vidi prethodnu jedinicu).

- 1915 DRAGUTIN BORANIĆ: *Dvije »samoborske« pjesme*
Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, izd. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1915, knj. 20, str. 181–184
O Vukotinovićevoj pjesmi *Molba na crnooku*.
- 1924 DURO ŠURMIN: *Česi i Hrvati*
Obzor, Zagreb, LXV, br. 18, subota 19. siječnja 1924, str. 2
Autor prikazuje odnos iliraca prema Česima te citira dva Vukotinoviće-va pisma Jaromiru Erbenu.
- 1925 EMILIJ LASZOWSKI: *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925–1925*. Zagreb, 1925.
O Vukotinoviću na str. 285.
- 1927 E. M. [Emilij Laszowski]: *Glogovkinje, buntovne pjesme u god. 1835*.
Novosti, Zagreb, XXI, br. 258, nedjelja 18. rujna 1927, str. 15
Autor govori o posebnom otisku pod naslovom *Glogovkinje horvatske*, koji je izišao 1835. godine u Zagrebu, a sadržava Gajevu pjesmu *Još Horvatska nij' propala* i Vukotinovićevu *Pesmu Horvatov vu Glogovi leto 1813*. odnosno *Nek se hrusti šaka mala*. Te su pjesme vrlo brzo prešle granice Zagreba te su svuda budile narodnu svijest. Cenzura ih je propustila jer nije u pravi čas shvatila njihovo značenje; to dokazuje dosta obilno službeno dopisivanje o tom predmetu između kancelara Reviczko-ga i hrvatskog bana Vlašića, pa između ugarskoga namjesničkog vijeća i bana.
- 1929 BRANKO VODNIK: *Vukotinović, Ljudevit*
[St. Stanojević:] Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka, Beograd, 1929, IV knjiga, S–Ž, str. 1182–1183
- 1930 FRAN TUČAN: *Mišo Kišpatić*
Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1930, knj. 238, str. 97–271
Prikazujući Mišu Kišpatića, autor govori i o Vukotinoviću kao o petrografu.
- 1933 I. Fr. [Ivo Franić]: *Ljudevit (Farkaš) Vukotinović. (Prigodom 120-godišnjice rođenja, 14. [Sic!] I 1813, i 40-godišnjice smrti, 17. III 1893)*
Narodne novine, Zagreb, XCIX, br. 64, petak 17. marta 1933, str. 3–4
Autor ukratko prikazuje glavna zbivanja u Vukotinovićevu životu; posebno ističe da je bio »duboko prožet idejom srpsko-hrvatskog jedinstva«, pa citira ulomak iz njegova pisma Teodoru Pavloviću (od 14. novembra 1833, a ne od 14. IX 1833, kako je to zabunom zabilježeno u ovom članku; pismo je sam Pavlović objavio u »Serbskom letopisu«, X, 1834, I, 36, 153–154); pored ulomka iz spomenutog pisma, autor citira i ulomak iz Vukotinoviće-va članka koji je objavljen u »Saborskim novinama« (XIV, 1848, br. 3), a napisan je u povodu spora o Srijemu. O Vukoti-

novičevu političkom stavu autor kaže: »Kao političar bio je realan. Za utopije nije mario. Ravnao se isključivo savješću i uvjerenjem«. – U natpisu ovoga članka datum Vukotinovićevega rođenja zabilježen je pogrešno.

- 1934 SLAVKO JEŽIĆ: *Ilirska antologija. Književni dokumenti hrvatskog preporoda. Noviji hrvatski pisci. Ured. Slavko Ježić. Sto godina hrvatske književnosti, 1830–1930. Svezak 1. Zagreb, 1934.*

U odjelu *B. Dokumenti, V. Politička borba* (str. 140–144) Ježić je preštampano Vukotinovićeve rasprava *Ilirizam i kroatizam* (iz »Kola«, II, 1842, 109–115), a u *B. Dokumenti, VI. Prilozi* (str. 159–164) njegove zapise *Uspomena na godine 1833–1835.* (iz »Narodnih novina«, LI, br. 3, ponedjeljak 5. I 1885). U odjelu *C. Pisci i djela* (str. 260–272) nalazi se kratka Vukotinovićeve biografija, prilično detaljan popis njegovih djela, štampanih i rukopisnih, i sasvim kratka literatura o njemu, a zatim pet njegovih pjesama i dva feljtona (II i IV iz *Zimskih misli*).

- 1937 ANTUN BARAC: *Notes sur les Français dans la littérature de l'Illyrie*
Annales de l'Institut Français de Zagreb, I, No 2-3, juillet-décembre 1937, str. 73–85
Barac govori (str. 84–85) o Vukotinovićevoj pjesmi *A la France* koja počinje stihom »Vi ste strogu svijeta učionu«; tu je pjesmu Vukotinić objavio u zbirci *Trnule* (str. 75) pod naslovom *Franceskoj (Iz puta, VI)*, a ovdje je preštampana u hrvatskom originalu s naslovom na francuskom jeziku.

- 1943 MILAN ANIĆ: *O 50-godišnjici smrti hrvatskog učenjaka Ljudevita Vukotinića*
Hrvatski šumarski list, Zagreb, LXVII, 1943, br. 10–11–12 (listopad – studeni – prosinac)
Autor naglašava da je Vukotinić, pored Schlossera, utemeljitelj hrvatske floristike; navodi njegovu kratku biografiju i najvažnija njegova djela s toga područja.

- 1944 SLAVKO JEŽIĆ: *Hrvatski preporod u prvoj polovini XIX stoljeća. Povijesni pregled i dokumenti.* Zagreb, 1944.

Hrvatska školska knjižnica »Hrvatski pisci i djela«, knj. 23
Pored kratkog osvrtu na život i djela Vukotinovićeve (str. 91–92), u ovoj je knjizi (str. 247–255) preštampana Vukotinovićeve rasprava *Ilirizam i kroatizam* (iz »Kola«, II, 1842, str. 109–115) i njegovi zapisi *Uspomena na godine 1833–1835.* (iz »Narodnih novina«, LI, br. 3, ponedjeljak 5. I 1885).

- 1947 OLGA ŠOJAT: *Vukotinovićeve feljtoni i članci.* Ulomak iz doktorske disertacije »Ljudevit Vukotinić kao književnik«... Zagreb, 1947, str. 1–15
Prikazavši nekoliko Vukotinovićevekih članaka iz ranijeg razdoblja njegova rada, autorica se zadržava na šest njegovih feljtona koji su pod naslovom *Zimske misli* objavljeni u zbirci *Ruže i trnje* (Zagreb, 1842) i na

tri koji se čuvaju u rukopisu (u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu), jer su »zlohrotnom cenzurom« bili zabranjeni. Dalje prikazuje zbirku Vukotinovićevih članaka *Njekoja glavna pitanja našeg vremena* (Zagreb, 1848), a na kraju spominje neke strane pisce i njihova djela koja su Vukotinoviću dala poticaja za rad na feljtonu i na člancima. – Vidi u ovoj *Literaturi*: Milan Grlović, *Sedamdesetogodišnjica hrv. podlistka* (Narodne noine, Zagreb, LXXVIII, br. 12, utorka 16. siječnja 1912, str. 1–2) gdje su prikazana samo ona četiri feljtona koji su objavljeni u »Narodnim novinama« (Zagreb, VIII, 1842, br. 3, 10, 17, 21), a koji su iste godine, sa još dva nova, ušli u *Zimske misli*.

1951 OLGA ŠOJAT: *Prva satira na socijalne i književne prilike u vrijeme ilirizma*
Zbornik radova Filozofskoga fakulteta, I, Zagreb, 1951, str. 267–285
U svojoj satiri u stihovima pod natpisom *Čudnovate diple* (Zagreb, 1842) Vladovit Zorec Sišćanin (1819–1867) obara se ne samo na društveni život svoga doba nego i na Vukotinovića i Vraza kao na začetnike kritike u časopisu »Kolo«.

1954 OLGA ŠOJAT: *Političko-patriotska lirika Ljudevita Vukotinovića*
Zbornik radova Filozofskoga fakulteta, II, Zagreb, 1954, str. 121–131
Prikaz Vukotinovićevih davorija i budnica, prvenstveno njegove pjesme *Pesma Horvatov vu Glogovi leto 1813. (Nek se hrusti šuka mala)*; spominju se neki strani pisci patriotske poezije koje je Vukotinović čitao, ali autorica zaključuje da je on na tom području ipak originalan.

1956 OLGA ŠOJAT: *Ljudevit Vukotinović i Četrdesetosma*
Historijski zbornik, Zagreb, IX, 1956, str. 31–59
Prikazuje se Vukotinovićeva uloga u Četrdesetosmoj kao političara, upravnog činovnika, vojnog lica i književnika: njegovo sudjelovanje u saborima 1847. i 1848. i značajni prijedlozi koje je tu podnosio; neki njegovi politički članci i rasprave uoči te godine i nakon nje; njegov odnos prema Jelačiću i prema Madžarima; njegovo aktivno sudjelovanje u hrvatsko-madžarskom ratu; odraz te godine u njegovim literarnim radovima.

1960 JAROSLAV ŠIDAK: *Prilozi historiji stranačkih odnosa u Hrvatskoj uoči 1848*
Historijski zbornik, Zagreb, XIII, 1960, str. 167–207
O Vukotinovićevu programu Narodne stranke iz godine 1846, s potpunim tekstom toga nacerta.

JAROSLAV ŠIDAK: *Poslanstvo hrvatskog sabora austrijskom parlamentu g. 1848*

Radovi Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Odsjek za povijest 3, 1960.

O Vukotinovićevu sudjelovanju u tom poslanstvu, s potpunim tekstom njegova izvještaja banu Jelačiću (rukopis se čuva u ostavštini bana Josipa Jelačića, Arhiv Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u

Zagreb; sign. X a 14), s *Otvorenim izvješćem*, štampanim u »Slavenskom jugu«, i s proglasom poslanstva na njemačkom jeziku, upućenim austrijskoj javnosti.

1963 JAROSLAV ŠIDAK: *Seljačko pitanje u hrvatskoj politici 1848*

Jugoslavenski historijski časopis, 1963, br. 2, str. 3–30

O Vukotinovićevu rukopisnom feljtonu *Seljan ilirsko-horvatski* (str. 6–7); o njegovu nacrtu programa Narodne stranke (str. 7–8); o njegovim *Nje-kojim glavnim pitanjima našeg vremena* (str. 11).

JAROSLAV ŠIDAK: *Južnoslavenska ideja u Ilirskom pokretu*

Jugoslavenski historijski časopis, 1963, br. 3, str. 31–42

O genezi hrvatske nacionalne svijesti u okviru ilirske južnoslavenske ideje.

OLGA ŠOJAT: *Ljudevit Vukotinović prema narodnoj poeziji*

Zbornik u čast Stjepana Ivšića, Zagreb, 1963, str. 345–352

Na osnovu Vukotinovićeve pjesme *Sužan Ličanin*, koja je preradba češke pjesme prevedene na njemački, vidi se da je njezin autor upio duh narodne pjesme već vrlo rano, prije svoje dvadeset i druge godine, još onda kad se u svom literarnom radu služio kajkavskim narječjem; njegovo mišljenje o narodnoj poeziji što ga iznosi u svojim pismima Vrazu i njegov stav prema narodnoj književnosti što ga zastupa u svojoj raspravi *Tri stvari knjiženstva* (Kolo, III, 1843, str. 129–136) samo je prividno oprečan.

MATKO PEIĆ: *Učenjak i književnik. U povodu 150-godišnjice rođenja Ljudevita Vukotinovića*. Mali esej

Vjesnik Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske, Zagreb, XXIV, br. 6053, srijeda 25. prosinca 1963, str. 6

O zaslugama i o značenju Ljudevita Vukotinovića, s osvrtom na njegove putopise.

1964 MATKO PEIĆ: *Ivan Zsche. U povodu stote godišnjice smrti zagrebačkog slikara*

Republika, Zagreb, XX, br. 5, svibanj 1964, str. 195–198

Govoreći o slikaru Ivanu Zscheu, Peić se dotiče i naučno-prirodoslovno-umjetničkog putovanja u Liku i Hrvatsko primorje što su ga poduzeli Vukotinović, Josip Kal. Schlosser (1808–1882) i Ivan Zsche (1823. ili 1826–1863).

1965 OLGA ŠOJAT: *Prilog biografiji Ljudevita Vukotinovića, 1813–1893*.

Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1965, knj. 338, str. 259–306

Detaljan životopis. U tekstu se spominju sva važnija Vukotinovićeova djela.